

Ljubljanski

VAVOON

Leposloven in znanstven list.

Štev. 5. V Ljubljani, dne 1. velikega travna 1897. Leto XVII.

Domu.

Oj, zdrava, mati domovina,
Pozdravljen, dedov mojih stan;
Nazaj na prsi sprejmi sina
In z njim praznuj vrnitve dan!
Pozdrav snežnikom na višavi,
Pozdravljen bodi dol in log;
Stoter pozdrav kraljici Savi —
Pozdrav rojakom vsem okrog!

Dom slovenski, zemlja sveta,
Kje, oh, kje je lepši raj?
Videl mesta sem nešteta . . .
K tebi če srce nazaj!

Kje bolj gorko solnce seva,
Zvezde kje tako bleste?
V nas najslajše ptica peva . . .
Naše ljubi le srce!

Slovenski dom, zaklade tvoje
Odpira polne tujec nam,
Na tujem čeniš stoprav svoje —
Tam vžge za dom se pravi plam!
In zopet stiskam bratom dlan,
Prisegam z njimi tebi bran:
Naj sever ali jug vihra —
Naš um in kri za dom! Ura!

I. N. Resman.

Kam plovemo?

Spisal Karol Dolenc.

(Dalje.)

IV.

Vprašanja težka belijo
Gosposke jim glave.

Borut.

Po širnem gradu sta hodila,
Za bele roke se vodila

Narodna

Vozovi so se ustavili v dolini pod razvalinami. Gospodje so poskakali raz vozove, pomagali damam raz-nje, se obložili s pledi, haveloki in raznimi majhnimi canjicami, v katerih je bilo vse potrebno za piknik, in cela družba se je, smeje se in glasno se razgovarjaje, napotila na razvaline.

Pot se je vil v velikih ovinkih na precej strmi hrib ter je bil dokaj kamenit, le tu pa tam nekoliko blaten in mehak, in tamkaj so se na lahno vtiskali lični čreveljci dam, in obuvala gospodov so zapuščala velike sledove.

Tik pota je bilo semtertja nizko grmovje, katerega listje je deloma že ležalo na mrzli zemlji, deloma še trepetalo na drobnih, skrivljenih vejicah; vmes pa so bile tudi precej visoke smreke, katerih tanke, goste, zelene igle so rasle v živem nasprotju z orumenelim svedrastim listjem, ki je pri vsaki sapici vztrepetalo, lahko zašumelo ter padalo na zemljo izletnikom pod noge. —

Okrog in okrog se je širil redok gozd z vsakojakim drevjem, ker pa je bilo že večinoma golo, je pripuščalo lep razgled v dolino.

Proti vrhu hriba je postajal gozd še redkejši, in okrog samih razvalin je bilo le nekoliko olševja, nizkega grmovja, par tankih brez. Tudi med zidovjem in' po zidovju je živetarila tu in tam kaka brezica, tanka, majhna, s kratkim vejevjem, nagnjena v stran, hirajoča, ker ji je primanjkovalo zemlje.

Zidovje, ki je bilo skoro že popolnoma razpadlo, je bilo poraščeno z bujnim, sivkasto zelenim mahom, z zimzelenom. Tanki bršljan se je bohotno vzpenjal med razpokami do vrha ter visel čez zidovje.

Na precej veliki, prosti trati pred razvalino je bilo razvrščeno nekoliko velikih, sivih kamenov, ki naj bi bili za sedeže. Med njimi je stala stara, podolgovata miza.

Ker je bila zemlja že vlažna in mrzla, se društvo ni bilo nič ustavilo v gozdu, ampak je takoj posedlo po kamenju, in nekateri so takoj pripravili piknik.

Ko so bili izpraznili par buteljk, je govorica nanesla na sodnikovo ženo, ki je umrla pred tednom.

»Ubožica, sedaj ima vsaj mir. — Koliko je trpela pri njem!« jo je blagrovala in pomilovala Otilija, ki se je bila tudi sprijaznila z Zoričevko ter ji postala verna družica in prijateljica — na videz vsaj, zakaj v resnici sta obe ženi tekmovali za ljubezen ritmojstrovo in to le prikrivali pod krinko pristranskega prijateljstva.

»Čudno! vzal jo je baje iz ljubezni — ona je bila uboga! — In pozneje je ni mogel več trpeti! — Čudno!«

»Kako se more človek tako izpremeniti!«

»Eh, to je v zakonih vsakdanja prikazen . . . Ljubezen lahko izgine čez noč.«

»Zakon« — je modroval profesor Senca — »zakon, kakršnega pozna naš vek, je že sam ob sebi nekaj čudnega, nekaj izpačenega. Zakoni se dandanes ne sklepajo več v nebesih, ampak na zemlji. — In kako? Nočem govoriti o onih zakonih, v katerih se po volji starišev združita bitji, ki sta si bili do sedaj popolnoma tuji in se nemara do sedaj niti videli nista.

Pri takih zakonih so navadno edini nagibi, ki vodijo stariše, da sklenejo in pospešujejo to vez, le — mamon. In taki zakoni ne rode navadno — nasprotno se zgodi le v najredkejših slučajih — nič drugega nego neizmerno, neznosno gorje.

A vzemimo tudi druge zakone, zakone, ki jih sklepajo iz ljubezni mlada, še ne resno in ne dovolj trezno misleča, še v iluzijah živeča bitja, bodi si, da živi tudi le en del v iluzijah ter se še ne zaveda dovolj koraka, ki ga misli storiti.

Kdo more jamčiti, da bode mož čez leto, čez dve leti, ali recimo čez deset, petnajst let ljubil isto žensko, katero ljubi — ali pa se le vara, da jo ljubi — s šestnajstimi, osemnajstimi leti. — In kdo je možu porok, da mu bode mlada, neizkušena deklica, ki je do sedaj živela le doma, pod nadzorstvom skrbnih starišev, ki še ni imela prilike spoznavati sveta od različnih strani in v različnih odnošajih, ki še ni slišala vabljenih, mamečih besed rafiniranih lahkoživcev, ki ni občevala do sedaj z nobenim drugim moškim nego z očetom, brati in z onim, za katerega se ji je vnelo deviško srce v prvi sramežljivi ljubezni — da mu bode zvesta celo življenje — kdo mu je porok, da bode ta deklica mislila enako tudi čez par let, ko bode spoznavala svet v njegovem lesku in blesku — seveda tudi v njegovi temi in korupciji — da je ne bode morda pozneje onesrečevala misel, da bi bila lahko srečnejša, da bi lahko zavzemala drugo, boljše mesto v človeški družbi, ko ne bi bila navezana ravno na tega moža, ko bi bila spoznala poprej tega ali onega, ki se sedaj — ko je že drugemu prisegla večno zvestobo — poteza za njeno ljubezen, ki vidno hrepeni po njej.

In iz tega se rodi gnev radi izgubljene sreče, mrzkost in jeza zoper onega, ki je tega kriv . . . nezvestoba . . . nesreča in propast celih obitelji . . .

Bog ve, koliko časa bi bil še modroval učeni profesor Senca o problemu pravega, idealnega zakona, ako mu ne bi bila segla v besedo gospa Zoričeva:

»Gospodje, pustimo socialno in vsa druga vprašanja ter si raje nekoliko oglejmo razvaline in okolico,« je prigovarjala; kajti razprava o zakonu ji je bila že skrajnje neljuba in dosadna.

Vstala je ter pogledala ritmojstra . . . z vročim, pomenljivim pogledom . . .

Tudi druga gospoda se je vzdignila . . .

»Eh, razvaline . . . smešno« — je sopel debeli Svetlič — »Jaz ostanem raje tukaj . . . Ta buteljka je še polna,« — iz notranjega žepa debele zimske suknje je izvlekel veliko, temno buteljko — »in kvartal bi . . .«

»Dobro, jaz tudi,« je veselo pritrdil profesor Senca v sladkem upu, da bode flegmatičnemu majorju lahko še nadalje razvijal svoje ideje o pravem zakonu.

»Jaz tudi ostanem,« je zahohnjal Zieher, ki se je bal, da si pri plezanju po kamenju ne bi raztrgal nove obleke.

Njim se je pridružil še Zorič. — —

»Ni-li res, gospod ritmojster, vi boste moj cicerone,« je prosila Zoričevka ter koketno zrla Stanskemu v mirno, ledeno lice.

»Čast mi je . . . z veseljem, milostna.«

Na lahko se ji je poklonil, ji elegantno ponudil roko ter jo vedel v razvaline, glasno ji razlagaje nekatere zanimive epizode iz zgodovine nekdanjega gradu in njegovih gospodarjev . . .

Z žarečim pogledom, od razburjenosti, jeze in ljubosumnosti trepetajoč, je zrla za njima mlada, bujna vdova Otilija.

Ko sta izginila v zidovju, je polagoma odšla na desno in krog zidovja.

Tudi drugi so se polagoma razšli.

* * *

Otilija je stopila skozi stranska vrata v grad ter se v nekem širokem, polutemnem hodniku naslonila na majhno, nizko okence.

Kakor brezmiselna je zrla na orumeneli gozd pred gradom. A vendar je napeto mislila. In baš prijetne niso bile te podobe, ki so ji stopale pred duševno oko, in ki so se vrtele vedno in vedno krog ene in iste, tako grozne, za-njo usodne misli: da jo je namreč izpodrinila Evelina, da se sedaj Evelina solnči v žarkih ritmojstrove ljubezni, da je ona, ki je darovala svoj srčni mir, svojo otroško zadovoljnost, svojo srečo njegovim strastem — da je ona sedaj pozabljena, zavržena, odveč, da je le neprijetna zapreka prepovedani sreči ritmojstrove z ženo drugega . . .

Jeza in sovraštvo sta ji besneli v srcu, jeza na tatu njene preproščine in sreče, sovraštvo do one, ki ji je ukradla ritmojstra . . .

O, ko bi se mogla maščevati! —

Koraki so zazveneli za njo.

A ni se obrnila. —

Bil je lajtenant Mihelec.

»Pardon . . . gospa . . . ako motim . . .«

»Nikakor,« je odgovorila nekoliko nevoljno, ne da bi se obrnila. A lajtenanta to ni nikakor prestrašilo.

»V kaj ste se tako zamislili . . . ako smem vprašati,« je nadaljeval z mirnim, vsakdanjim glasom.

»Nič ni . . . nič. — Le okolico sem ogledovala.«

Na pol je obrnila razburjeno in zardelo lice k njemu. — V krasnem, velikem očesu je videl lajtenant bleščečo solzo.

Mihelec je stopil bliže.

»Krasna je«, je mislil na tihem. V srcu se mu je začela buditi strast.

»Okolico ste si ogledovali? — Le okolico ste si ogledovali! . . . Hm . . . Tudi na nevarnost, da si nakopljem vašo nemilost — in to bi me, odkritosrčno povem, delalo neizrečeno nesrečnega — si usojam dvomiti o tem . . .«

»Kako . . .?«

Presenečena je obrnila celi fini obraz proti njemu ter ga motrila na pol jezno, na pol vprašaje s svojimi velikimi, sivimi, v solzah se kopajočimi očmi.

»Pardon, gospa . . . a dovolite, da dvomim, da bi vas pogled na to vsakdanjo, pusto okolico toli ganil, da ste plakali.«

»Plakala . . .? Gospod lajtenant . . .! Zakaj . . . kje . . .?«

Zmagodobitni, mirni pogled lajtenantov jo je nekoliko vznemiril in zmešal.

V srcu pa si je priznavala, da Mihelec ni napačen človek, da ima interesanten obraz, fine brke in lepe črne oči.

In ob enem se je spomnila ritmojstra in Eveline ter mislila, kako bi se mu osvetila za njegovo črno nezvestobo . . .

Vzdihnila je na lahko in nehote.

»Aha,« si je mislil oficir ter se razveselil v svojem trdem srcu »aha,« vzdihovati je začela . . . Akcije ne stojte preslabo.«

»Gospa« — je nadaljeval mirno ter si vihal črne brke samoljubno in zadovoljno, kakor bi si bil že popolnoma v svesti svoje zmage — »gospa, vi vzdihujete, in vendar trdite, da ste mirni . . . Kot prijatelju mi morda zaupate, kaj vas vznemirja.«

»Nič . . . nič,« je hitela ter se obrnila nekoliko v stran.

»Nič? Gospa, nekaj skrivate pred menoj . . . Sem-li nevreden vašega zaupanja?«

Kakor bi ga to nezaupanje žalilo in bolelo, je govoril s tihim, zamolklim, globoko-žalostnim glasom.

»Ne, ne . . . vem, gospod lajtenant, da ste mi iz srca dobri in vdani . . .«

»Hvala vam, gospa — vi me osrečujete,« je iskreno vzklilnil častnik ter jo prijel za malo, mrzlo roko.

Pogledala ga je z velikimi, motrečimi očmi. In kakor bi ji hkrati neka nova, važna misel zablislila v glavi, je rekla odločno:

»Pojdiva!« —

Tiho sta stopala drug tik drugega. Po vlažnih, s kamenjem na pol zastavljenih, s koprivami in drugim zelenjem bohotno zaraščenih hodnikih, skozi poluzasute sobe, v katere je svetlo lil beli dan, ker se je bil strop še davno porušil, sta dospela v malo grajsko kapelico.

Bila je zapuščena in pusta, kakor vse druge sobice in sobane.

Nad njo ni bilo več stropa, le visok kostanj, edini, ki je stal ob zidovju, je bočil mógočne, dolge veje nad njo. A vejevje je bilo večinoma že suho in golo, in orumenelo listje je na debelo ležalo po kapelnih tleh . . .

Vdova in častnik sta nekoliko časa molče zrla na puste stene, raz katere se je bil že davno odlučil omet, da se je videlo golo, osivelo, od dežja, snega in burje izprano in izgledano zidovje — zrla na debele, dolge, razsohaste veje kostanjeve, na svedrasto, orumenelo listje na tleh, ki jima je pri vsakem koraku na lahno zašumelo pod nogami.

Okrog pa je vladala tožna, globoka tišina. Le včasih je zažvižgal mrzli jesenski veter krog oglov, silil skozi okno in razpokline, dvigal in vrvel v jasnem, nekoliko mrzlem zraku velo listje ter je spet nametaval na kupe po kotih pustih grajskih sob . . .

»Gospa,« je pretrgal lajtenant mučno tišino ter tresnil z nogo ob kup suhega listja.

»Gospod lajtenant . . .«

Ni ga pogledala, ker je instinktivno čutila, da so njegovi koprneči pogledi uprti vanjo.

»Gospa, dovolite, da nadaljujema prejšnji razgovor . . . A propos, gospa — hotel sem reči — eh, vi ste otožni, nesrečni . . . in jaz poznam vzrok vaše otožnosti, vašega trpljenja . . .«

Ni odgovorila. —

»Ne obsojajte me, če se vsiljujem v vaše zasebnosti . . . A ko vidim, kako trpite, me boli srce . . . verujte mi.«

»Hvala . . . hvala,« je poluzadušeno mrmrala vdova ter se igrala z majhno cvetko in jo mečkala med tankimi prsti . . .

»In zakaj trpite? . . . Radi človeka, ki vas ni vreden, ki vas nikdar ni bil vreden . . .«

»Gospod lajtenant!«

Jezno, očitajoče ga je pogledala.

Mihelec se je ugriznil v zgornjo ustnico, si zavihal še bolj energično brke, se malce nasmehnil z vprav impertinentnim nasmehom ter nadaljeval še smejeje:

»Da — ni vreden, ker vas ne pozna, ker vas ne zna in ne more ceniti po pravi vrednosti. Zakaj če bi vas poznal, vas ne bi tako očitno zanemarjal ter se navešal na drugo . . .«

»Molčite . . . prosim vas . . .«

A lajtenant se je še bolj približal vdovi, kakor bi se bal, da strup njegovih perfidnih besed od daleč ne bi dovolj močno deloval.

»Ravnokar ste ga videli na njeni strani iti v razvaline in morda jo ravno sedaj objemlje ter se koplje v njenih žarkih, opojnih pogledih. — O, ta nehvaležnež, ki ni spoznal svoje prave sreče — ta neprevidnež, ki tako igra z njo ter jo morda izgubi na veke. — A pustite ga . . . Vi ste vredni boljše usode, nego da bi bili igrača takemu vetrnjaku . . . Ne, ne — ne ugovarjajte! — Dovolite le, da smem ostati jaz pri vas, da vam poskusim vsaj nekoliko nadomestiti onega — jaz, ki vas vem ceniti, ki vas razumem, ki vas ljubim že davno . . . tako gorko . . . tako zvesto . . . tako strastno . . .«

»A jaz tudi ljubim — onega . . .«

»Hahaha . . . Ljubite?«

In ne meneč se za to, da ji je ravnokar zagotavljal svojo strastno ljubezen, je nadaljeval s ciniškim posmehom:

»Ljubite . . . ljubite? . . . Niste-li slišali, kaj je govoril profesor Senca o ljubezni? In vprašanje je, ali ga res tako ljubite. Mislim, da ne — oprostite, da govorim tako odkritosrčno z vami . . . In jaz trdim, da si to le domišljujete, ker ste — oprostite — ljubosumni na ono, na Evelino. Ljubosumni pa niste iz ljubezni, ampak le iz žaljenega ponosa, ker vas ritmojster zanemarja. In dasi vam ni nič zanj, vas to vendar jezi in peče. In to je povsem naravno — povsem naravno, vam zagotavljam . . . Vi ste v krizi, v krizi, v kateri se borite za ljubezen ritmojstrovo, v kateri pa bi tudi odkritosrčno, ognjene ljubezni kakega drugega moža ne zavrgla kar v prvem trenutku . . . In če se vnamete v ljubezni do drugega, je kriza končana — vi spet ljubite, ste zadovoljni, mirni, srečni. Tej krizi storite lahko v tem hipu konec, in jaz vam hočem pomagati, če dovoljujete . . . če hočete biti moja . . . In moja morate biti, ker vas častim . . . vas ljubim . . . hrepenim in koprnim po vas . . .«

Otilija je strmeč molčala ter z nekim tesnim, a ob enem dobrodejnim čuvstvom poslušala častnika.

»Otilija . . . moja morate biti . . . moja bodeš . . . moja . . . moja . . .«

Krepko je oklenil roke krog njenega telesa ter jo ognjeno pritisnil k sebi.

Ona pa je tiho naslonila kodrasto glavo ob njegovo ramo, zardeli obraz pa je skrivala z majhno, fino, duhtečo žepno rutico.

Mislila je na Evelino in ritmojstra, ki morda ravno sedaj tudi slonita drug drugemu ob prsih ter se kopljeta v sreči in blaženstvu.

In z rafinirano radostjo in zadovoljnostjo propadle ženske se je radovala, da se maščuje na isti način . . .

Kjer so nekdanj žbrano molili mogočni, ponosni vitezi, predno so odhajali v divje boje, kjer je goreče prosila pobožna grajska gospa za srečno vrnitev možev, je uživalo stoletja pozneje dvoje bitij go-ljufivo, bridko-sladko srečo ljubezni. —

Nad njima pa je šumelo velo listje kostanjevo. In jesenski piš, ki je tožeče žvižgal čez razvaline, se lovil ob ogljih, silil skozi okna in razpoke v puste, sanjave sobane — je stresal staro drevo — in list za listom je trepetaje padal k orumenelim drugom v malo kapelico. —

* * *

Pri štirioglatem, z mahom in bršljanom obraščnem oknu polu-podrtga grajskega stolpa je stal, leno se naslanjaje z laktom levice ob sivo, veliko kamenje, koncipijent doktor Pečnik ter zamišljeno zrl v daljavo.

Na nebu, ki je bilo modro kakor mleko, če snamemo smetano, predno se sesede, so plavali tu in tam belkastosivkasti oblaki, ki so se deloma izgubljali v daljavi liki velike, hitre, fantastične ptice, zdaj se razprševali in razkropljali v nič, zdaj se kopičili v velike, neprozorne, temnordečkaste skupine, ki so včasih za par minut zakrile veliko, motnordeče, nekako jesensko mrtvo in mrzlo solnce.

Gorovje v daljavi je bilo kakor z nepredirno zaveso zavito v sinje meglavje, iz katerega je štrlel tu in tam kak oster zob — najvišji vrhovi gora.

Na polju pod gradom so se pasle po orumenelem ajdovem strnišču suhe, izstradane krave, in ob cestah, ki so bile vsled jesenskega meglavja in deževja dokaj vlažne in blatne, so kurili umazani, slabo oblečeni pastirji, sedeč krog ognja na mehki, vlažni zemlji, ter so z dolgimi, tankimi palicami obračali krompir v žerjavici.

Majhne, s slamo krite hišice, obkoljene z večinoma že brezlistim sadnim drevjem, so melanholično stale ob cesti sredi doline. Tu in tam je puhtel iz lesenega, poluporušenega dimnika tanek, belkast dim, se dvigal v velikih krogih v zrak, postajal prozornejši in prozornejši ter polagoma izginjal . . .

Iz vznesene zamaknenosti, v katero ga je zazibal pogled na to idilsko dolino, ovito s poezijo prve jeseni, je vzbudila doktorja govorica, ki se je komaj slišno, nerazločno glasila izpod stolpa.

Nagnil se je nekoliko iz line ter videl pod seboj na ozki terasi ob globokem prepadu med precej gostim smrečjem Stanskega, ka-

teremu je slonela na prsih Evelina ter oklepala mehke, bele roke krog njegovega vratu.

Kri je zaplala koncipijentu po žilah ter mu vrela h glavi. Od strmenja, ljubosumnosti in jeze se je tresel.

A pri tem se mu je pod roko odkrnil kos zida, ki je s truščem padel na teraso ter se med grmovjem trkljal v prepad.

Stanski je odstopil korak od Eveline. Oba sta se presenečena ozrla v stolp, še predno se je utegnil doktor umakniti.

Ritmojster je stisnil roko v pest ter zasikal:

»Vražji ogleduh!«

»Prokleta,« je mrmral v stolpu koncipijent ter se udaril z roko ob čelo.

V.

Ich sah die Nacht in deines Herzens Raum,
Ich sah die Schlang, die dir am Herzen frisst,
Ich sah, mein Lieb, wie sehr du elend bist.

H. Heine.

Ich bin recht müd
Und krank und kranker noch als krank, denn, ach,
Die allerschlimmste Krankheit ist das Leben,
Und heilen kann sie nur der Tod. Das ist
Die bitterste Arznei, doch auch die letzte,
Und ist zu haben überall und wohlfeil.

H. Heine.

Kake pol ure pozneje je prišla na isto teraso vdova Otilija — sama, brez lajtenanta.

Skrila se je med smrečje in grmovje ter sedla na precej visok kamen, v katerega je začrtal čas, nevihte, sneg in dež globoke, mrežaste, neredno vzporejene jarke. Po straneh pa ga je bohotno poraščal sivkastozelen, gost, majhen mah.

Bledo, upadlo lice si je zakrila z malimi, trepetajočimi rokami.

Nekoliko časa je mirno, tiho in nepremično sedela ter skrivala glavo z rokami; potem pa je zaječala, da ji je podrhtavalo in trepetalo celo elegantno, mehko telo, in med prste so ji prilezle solze ter padale na zelenkasti mah ob nogah, na velo, orumenelo listje, katero je kopičil jesenski piš krog nje.

Visoko nad njo, blizu nebesnega svoda, na katerem so se kopčili temnosivi, grozeči oblaki, so letele, glasno kričeč, jate ptic, seleče se v toplejše kraje.

Krog nje pa so šumeli zeleni vrhovi smrečja, in na leščevju, na tankih jelšah in nizkih brezicah so se zadevali trdi, rumeni, sve-drasti listi drug ob drugega ter šumeli, in včasih se je kateri odtrgal, se podil nekoliko časa po mrzlem zraku ter se vrteč pogreznil v prepad pred teraso.

Temni, razrušeni, z mahom poraščeni in z bršljanom prepreženi zidovi so mirno sanjali svoj tihi, težki, mrtvi in mrzli stoletni sen. Mrzli jesenski piš, ki je naraščal od minute do minute, se je zaganjal ob skrhane ogle ter glasno, zategnjeno, tožeče žvižgal. Včasih je umolknil za par trenutkov, a takoj je spet zažvižgal močneje, še bolj jezno, še bolj divje, še bolj neubrano, še bolj plakaje in tožeče. Listje, ki je ležalo na kamenju in med kamenjem, na zemlji in na zidovih, je dvigal z jezo močjo, je vrtel v divjem plesu po zraku, je kopicil v jamicah, med kamenjem, v zapahih zidovja, po ozkih hodnikih, ob grmičevju . . .

Ko je slušala Otilija te zatele, jecajoče, žvižgajoče, tožeče glasove, se ji je dozdevalo v njeni razburjenosti, kakor bi se bili obudili nekdanji prebivalci sedaj porušenega gradu — kakor bi tožili in plakali krog oglov, po mrtvih, sanjajočih sobah, po dolgih hodnikih nemirni duhovi ponosnih, mogočnih nasilnih vitezov . . . kakor bi ihtela mlada, ugrabljena dekleta, vijoča se pred trdosrčnimi, podivjanimi vitezi, proseča milosti, v onemoglosti svoji obupno kličejoča pomoči . . . A na vse to jim je odgovarjal le oduren, kratek, suh, poldivji, zmagodobiten smeh grajščakov . . . Na vrtu v senčnatih, z vonjajočim bezgom poraščenih lopah pa so se zvonko smejale cvetoče grajske dame, zabavljaje se prav prijetno z mladimi, vitkimi, kodrastimi junosi . . . Pod gradom pa je kričal boren kmetič, dvigal žuljavo, težko pest proti trdnemu gradu, zahteval hčerko, klical osveto z neba na pohotnega, nasilnega grajščaka, ker mu je pogazil v blato, uničil najdražje — ljubljeno dete. — S kletvijo se je mešala molitev, z jokom smeh . . . s sladkostjo uživanja škripanje zob, zamolklo, umirajoče plakanje nesrečnih žrtev z obupnim, blaznim vzklikom po osveti . . .

Te in enake misli in podobe so ji zmedeno, neredno, zavite v tajno polumeglo v divjem kaosu drevile mimo dušnih oči.

Potem pa so ji misli uhajale nazaj v pretekle dni njenega lastnega življenja, v neskrbne, vesele in srečne mladostne dni — v dni radosti in zadovoljstva, čistosti in svetega navdušenja za vse, kar je dobro in plemenito, ko je gledala svet še z druge, lepše, dasi manj blesteče perspektive, ko ga še ni poznala v vsej njegovi podlosti.

In spominjala se je, kako je tisti čas stopil k naivni, zapuščeni vdovi izkušnjavec ter premotil njeno srce.

In sedaj —!

Moj Bog — sedaj jo je pahnil od sebe, jo vrgel strani, kakor zavže svojeglaven, razvajen otrok igračo, ko se mu obrabi, ali ko se je naveliča!

In ona?

Kakor je našel drugo ženo, tako se je ona vdala drugemu — ne iz ljubezni, ampak da bi se maščevala nad onim, katerega je tako gorko, nesebično ljubila, in kateri jo je sedaj na tako podel način žalil in sramotil.

Vest jo je pekla, sramovala se je sama sebe, zaničevala sama sebe . . .

In z neodoljivim, boleznim hrepenenjem si je želela nazaj nekdanjih dni, ihtela po njih, plakala za njimi . . .

A nekaj ji je pošepetalo z zlovoljnim, sramotečim, njene nesreče se radujočim glasom:

»Prepozno — prepozno!«

»Prepozno . . . prepozno,« je ihtela s trepetajočim, zadušenim glasom ter glavo sklonila še globlje na prsi. —

»Prepozno . . . prepozno« je žvižgal krog nje veter, kakor bi se krohotali zli duhovi po razvalinah, stokali in se smejali, plakali in kričali, tulili in šepetali . . .

»Prepozno — prepozno,« ji je odmevalo v bolni duši. — Ta zavest, zavest izgubljenega, prodanega življenja jo je morila, uničevala, ji jemala zadnji up, ji iztrgala in izruvala iz srca zadnje zaupanje v samo sebe. Čutila se je povsem uničeno in upropaščeno.

O res, prepozno! — Nazaj ne more več — življenja kalni valovi so jo že do cela zvalili v svoje vrtince.

Torej naprej! —

Začela je jasno in trezno — kolikor ji je bilo to sedaj sploh mogoče — premišljevati svoj sedanji položaj. Po daljšem premotovanju cele neugodne in za-njo tako usodne situacije je sklenila, da resno besedo izpregovori z ritmojstrom.

In ako jo tudi tedaj pahne od sebe — potem ji preostane le ena pot, katero mora potem nastopiti, ako noče postati spet uboga delavka, služeča si z delom svojih rok pičli in bridki vsakdanji kruh.

Da, samo ena pot ji preostane, in po tej krene, ker mora tako in hoče tako . . .

Čudno mirna, a bleda, prepadlega lica, udrtih oči je vstala ter počasi šla proti zbirališču . . .

Pod malimi šolinci ji je žalobno šumelo orumenelo, velo listje.

VI.

Saj veste, kaka moč je lepe žene.

Aškerc.

Kot angelj je krasna in lepa,
Kot demon kovarna in zla.

Lermontov.

»Sovražim jo . . . sovražim jo,« je sikal doktor Pečnik, ležeč precej daleč od razvalin v gozdu na mehkem, bujnem mahu in velem listju. Premetaval se je s strani v stran, grebel z rokami po mahu, ga pulil, si ga pritiskal na vroče čelo ter jecal, kakor bi se boril s smrtnimi težavami . . .

»Sovražim jo . . . zaničujem jo . . . studi se mi,« si je ponavljal vedno in vedno. A bolj ko je hotel sam sebe prepričati o tej neresnici, tem bolj je čutil, da jo ljubi do blaznosti, tem bolj mu je bilo očitno, da je vse njegovo bistvo neločljivo spojeno z njo, da ljubi njene oči, da ga navdušuje pramen njenih zlatih, valovitih las, da s slastjo srka vase mehke, zveneče zvoke njene govorice, da ga razvnema in razgreva nje zvonki smeh, da celo nekako nehote občuduje njeno kokerterijo, da ga še bolj zapleta v nepretržne zanke njeno brezsrčno igranje z lastnimi in tujimi možmi, da ga celo njene napake, njena perfidnost, njeno nenravno, sramotno početje mamijo z neko demonsko, čarobno močjo, kateri se hoče zaman odtegniti, pred katero zaman beži . . .

Boril je že večkrat take dušne borbe, se trudil z vsemi močmi, da bi s koreninami izruval iz srca to smešno, nenravno čuvstvo, to blazno strast do žene drugega, do žene, ki se za hrbtom moževim tako očitno, brezstidno vdaje drugemu, ki tako lahkomiselnost, brezsrčno gazi zakonsko zvestobo ter bije brez pomislekov v obraz svetim zakonom, katere nam je sama narava z neizbrisnimi črkami vpisala v srce, katerih ne moremo nikdar do cela zatajiti, nikdar popolnoma zanikati, kateri nas vedno in povsodi svare, nam prete, če se jih hočemo otresti, nas vznemirjajo v burni, veseli družbi, nas mučijo v mirni sobici, nam v tihi noči steljejo postelj s trnjem, bodečim in žgočim, če smo jih res že prelomili . . .

»Zakaj jo ljubim?« je vprašal sam sebe. — »In kako jo morem ljubiti? . . . Kako je ljubezen možna brez spoštovanja? . . . Kak namen ima ta ljubezen, katero nosim že toliko let skrito v globini srca, ki mi počasi razjeda mozeg ter me mora naposled moralno in fizično uničiti . . .?«

In mislil je dalje:

»Kaj, če bi me bila res kdaj ljubila . . . kaj, če bi postala moja žena, moja družica za celo življenje, neločljivo navezana na-me, edino in izključno moja last . . . in vendar ne moja — kakor ni Zoričeva . . .!«

Stresel se je pri tej zanj sedaj sicer nemožni, a še navzlic tej nemožnosti vendar grozni hipotezi. —

In pred dušne oči mu je v popolni jasnosti stopilo vse njeno perfidno početje in življenje, celo društvo, v katerem ona živi in se giblje, v katerem se sedaj giblje in živi tudi on sam, dasi zaničuje to društvo; a vendar zopet išče to društvo in se mu približuje, ker je glava temu društvu ona, katera vodi vse poti življenja njegovega! —

Videl je celo to društvo v vsej nagoti, odkrito in jasno! In ko je gledal to komedijo, ta velikanski humbug — življenje tega društva — je pojmlil usode bridko ironijo, ki se tako svojevoljno igra z ljudmi, kateri se ji sami radi izročé. In srce mu je polnila jeza, ogorčenost, zaničevanje in gnus nad tem društvom! —

»Kako se družijo« — je modroval sam pri sebi — »kako se parijo: Stanski in Zoričeva žena — vzorna žena, zlata vredna žena, žena, ki brezdvomno zasluži v dar rožo kreposti! — In vdovo — to zapuščeno sirotico, sentimentalno, sanjarsko, frivolno koketo sem videl poprej z lajtenantom Mihelcem! . . . Ha-ha-ha, kako drug drugega sleparijo, goljufajo, se drug drugemu predajejo in prodajejo . . .! Le naprej — naprej! — Žena je nezvesta možu, ki jo smatra za svetnico, prisega na njeno zvestobo . . . vdova vara svojega kavalirja ter se hoče najbrž s tem, da se vdaje drugemu, da se pogreza še globlje, osvetiti nezvestemu ljubimcu! . . . Aj, in kake obraze kažejo drug drugemu v društvu, kako prijateljstvo, koliko skrbljivost izkazujejo drug drugemu . . . ti resni, vestni, častitljivi, občudovanja in skrajnjega spoštovanja vredni ljudje! Eh, — prokleti bebeci, neumneži, pohotneži . . . vse komedija, laž, humbug . . .! Zdrobil bi vse!« —

Prevrgel se je na stran, ne meneč se za to, da si lahko onesnaži obleko; mah, ki ga je mečkal med prsti, pa je vrgel daleč od sebe.

»In ta Zorič!« je mislil dalje. — »Ne vem, kaj naj rečem: je-li 'anima candida', duša brez madeža, preprost kakor otrok, ali res smatra vse človeštvo za družbo svetnikov, ali res bere v vsakem modrem očesu — ali pa vsaj v modrih očeh svoje krasne Eveline — le ljubezen, vdanost, zvestobo . . .? Ali pa je bebec, neumnež, ki ne pozna ne sebe, ne sveta, najmanj pa ženo — svojo ženo . . . baba brez vsake energije, vsake lastne volje! . . . Vse že govori o njegovi ženi in Stanskem, s prsti že kažejo za njima; njemu se posmehujejo, se rogajo njegovi gorostasni naivnosti, majejo obžalovalno ali pa zaničevalno z ramami! A on ne vidi nič, ne sliši nič, ne opazi — ali pa noče ničesar opaziti . . . Ni-li to opičarstvo, pravo pravcato opičarstvo! . . .

In ta Stanski, ta lokavi, prevejani stari grešnik! Vraga, naj bi ostal pri oni vdovi, kaj lazi še za drugimi ženami! — Evo obitelji — mož in žena, živeča v sreči, zadovoljstvu, v miru drug ob drugem in drug drugemu. A nekega dne se prikrade kukavica v to srečno obitelj! Ta kukavica, ta lisjak se zagleda v lepe oči krasne žene in sedaj se začne plaziti krog žene, mameč jo s sladkimi, lažnivimi besedami in z darovi, možu pa se hlini prijatelja, da tem lažje njemu in če treba tudi njej trosi pesek v oči . . . In v nekem trenutku se žena nena doma zave, da je kraj prepada, v katerega jo je zvalil, od katerega ne more nazaj brez sramote! — In od tedaj pada globlje in globlje ter gazi čast hiše, čast obitelji in ime moža! — In mož?! No, naposled se morajo odpreti tudi njemu oči, pa si bodi najbolj brezbrizen in slep, najbolj zaupljiv in ljubeč soprog; naposled vendarle izpregleda, videč fakta, katerih ni mogoče dalje skrivati in zakrivati . . .

In kaj potem?

Potem . . . potem . . . moj Bog, potem često molči, da zabrani še večji škandal. A kaj žrtvuje s tem molkom, to ve pač le on sam. Ponosna stavba srečnega življenja, katero je smatral za tako trdno, neomahljivo zidano, se mu hkrati poruši, in na nje razvalinah je on sam razvalina . . . Molči — a ta molk je najgroznejši, natrpkejši govor . . . Molči — a v duši se mu oglašča glas, ki mu polje v obraz vročo kri, ki mu zagreni slednji trenotek življenja, mu zamori najmanjši, najlahnejši nasmeh na ustnicah . . . Živi z ženo, katero zaničuje, na katero ga veže sovražena, a nerazrušna vez — živi z ženo, o kateri ve, da se vdaje drugemu, o kateri sumi, da je bila že tedaj rafinirana brezvestnica, ko je še njega oklepala s svojimi mehкими rokami, ga mamila s svojimi hinavskimi poljubi. — O, to je življenje v smrti, in smrt v življenju! . . . Ali pa začne mož v divjem obupu hoditi iste poti, katere hodi žena njegova, in tako postane sam sebi v sramoto, zaničevanje in prezir . . . Ali pa . . .

Ne, dalje ni hotel, ni mogel misliti. Ostal je jezen, ozlovoljen, preklinjajoč to celo izprijeno društvo! —

— »Ah, jaz neumež, kaj se brigam ravno jaz za vse to! Kaj to meni mari! — Naj delajo, kar hočejo . . . Kdo mi daje pravico, se jeziti nad početjem tega ali onega, kritikovati tega ali tega . . .!

Toda Zorič . . . Zorič! — Škoda zanj! — Bil mi je prijatelj . . . In on najbrž ničesar ne slutí, najbrž . . . Moj Bog, kaj naj storim?! . . . Kaj ko bi bil jaz na njegovem mestu! — Bi mi li ne bilo ljubo, ko bi me kdo posvaril . . . mi odprl oči . . .?«

Zamislil se je ter nekoliko časa zrl nemo, nepremično pred-se na zelenkastorjavi, voljni mah . . .

»Bah, ako ga posvarim iz prijateljstva, mi bode očital, da obrekujem, da mu kalim zakonski mir in izpodkopujem obiteljsko srečo. Nemara me odslovi s pomilovalnim nasmehom, češ, kako bi mogel kdo dvomiti o častitljivosti, o zvestobi njegove žene . . . Pustimo torej celo stvar . . .«

Počasi je stopil par korakov naprej, postal, se oprl ob vitko deblo precej visoke smreke, si zakril obraz z rokami. Črez dalje časa je težko vzdihnil, zasopel, razkril obraz ter zamrmral:

»In vendar — vendar . . . Mogoče, da bi se vendar moglo še kaj izpremeniti, popraviti, se odvrniti še večja nesreča . . . Morda bi bilo tako boljše zanj in — za-njo . . . In enkrat mora vendar zvedeti . . . Torej . . . no, dobro, o prvi priliki ga posvarim.«

In kakor bi mu bil ta sklep olajšal srce ter mu nekoliko razgnal temne misli, ki so ga mučile in vznemirjale, je enakomerno stopal navzgor ter z večjim, nekamo radostnim zanimanjem ogledoval slikovito okolico.

* * *

Solnce je s krvavim svitom zahajalo za visoki jez temnih oblakov, ki so se kakor neprozoren, fantastičen zastor dvigali izza daljnjih gora, ko se je cela družba odpravljala proti domu.

Na nebu so se kopicili oblaki, postajali vedno temnejši in gostejši, se valili vedno bolj kaotično sem in tja po neizmernem svodu . . .

Mrzel sever je bril po dolini, in včasih je padla že kaka kapljica. Gospoda se je zavila v plašče in plede.

Tiho, nekako vznemirjeni in poparjeni, vsakdo zaglobljen v lastne misli, spomine in slutnje, so sedeli izletniki drug poleg drugega.

Gospa Zoričeva se je zavila v velik deževni plašč s precej dolgo, belkasto pelerino ter je molče motrila okolico. Le včasih ji je švignil kratek, a vroč pogled črez Stanskega, ki je bil mrzel in miren, kakor vedno v takih družbah. Vdova Otilija je bila prepadla in bleda, Zorič utrujen in tih, ker ni bil vajen takih izletov, niti ni bil njih prijatelj. Mihelec pust kakor vedno ter si je po stari navadi brez nehanja sukal pomadizovane brke in včasih zmagovito pogledal na mlado, skrušeno, skesano vdovo.

Včasih je naredil ta ali oni kako opazko o razvalinah, o potu, o kaki kmetiški koči, o pastirjih ob cesti.

Adjunkt Zieher, ki je bil zadovoljen, da si ni še bolj onesnažil obleke in obutala, je hvalil slikovito nošo kmetiških deklet, njih kratka

krila, bele nogavice, rožnate obrazce. A nihče se ni dosti menil zanj, in tako je tudi on naposled utihnil ter se vdal s tiho resignacijo svoji usodi.

Profesor Senca je takisto začel parkrat o modernih vprašanjih. A nihče ga ni prav poslušal, niti mu odgovarjal in ugovarjal, niti major Svetlič ne, ki se ga je bil precej navlekel ter na vozu dremal, kakor bi sedel doma na mehkiem naslanjaču. A ker je bila cesta slaba in ne baš posebno ravna in gladka, se je major nevarno zibal z desne strani na levo in z leve spet na desno, zdaj tresnil ob tega, zdaj trčil ob drugega, se včasih pri posebno močnih sunkih prebudil, zamrmral 'pardon' ali 'smešno', se na lahko nasmehnil ter spet zadremal . . .

Mrak je že ovijal mesto, ko so se pripeljali domov. —

Ko je gospa Zoričeva stopila s pomočjo ritmojistrovo raz voz, se je kakor slučajno približala Pečniku ter s tihim, mehkim, prosečim glasom zašepetala:

»Molčite!«

In pogledala ga je z velikimi, modrimi očmi tako ljubeznivo in proseče, da je nehote povsili oči.

In ko se je v veži poslavljaj od nje in doktorja, se mu je nasmejala tako otroško-nedolžno, a ob enem tako koketno, da sta se ji pokazali na vsaki strani mlečnatega, žametastega obraza dve do čuda ljubki jamici. Izpod rubinastih ustnic so ji zalesketali ozki, majhni, slonokoščeni zobiči. Krepko mu stisnivši roko, je dejala z najslajšim glasom skoro otožno in proseče:

»Obiščite nas skoro spet, gospod doktor . . . Da? Tako malo smo se videli v zadnjem času . . .«

Koketno ga je še pozdravila ter graciozno odšumela po stopnicah. —

Koncipijent je stal nekoliko časa nepremično na istem mestu, nem, kakor okamenel, strmeč zroč za krasno ženo.

A polagoma se je spomnil današnjega dogodka v razvalinah, ki mu je tako jasno kazal nje črno dušo; pomislil je, da vara njega ravno tako kakor moža, da ga hoče izkoristiti le v svoje egoistične, neplemenite namene, da se mu laska le, ker se ga boji — in ker se ga boji, je gotovo, da ga mrzi in sovraži . . . sovraži, kakor sovražijo le take žene! —

Obraz je nabral v zaničljiv, ironski, skoro zadovoljno-škodoželjen izraz, se naglo obrnil in odhajaje siknil:

»Sirena . . . Poznam te . . .!«

(Dalje prihodnjič.)

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XXXI.

Ne pomnim, da bi bila spomlad o sv. Jožefu že kdaj tako probujena, kakor je letos. Včeraj sem se izprehajal po zagrebških goricaх ter se čudil, kako so po vinogradih marelice in črešnje že v polnem cvetju. Vse že poganja, grmičje zeleni, a pod njim diše vijolice in silijo na dan rumene trobentice, marjetice in druge cvetlice. Lahko bi Ti lep šopek nabral za vezilo k Tvojemu godu, ko bi bil tu. Tako mi je pred petnajstimi leti pisal Matija Valjavec, a danes, ko bi se prav tako, kakor takrat mogel veseliti prelepega pomladanskega dneva, njegovo oko ne gleda več nežnih cvetic, njegovo uho ne sluša več drobnega ptičjega žvrgolenja, ampak mrtev leži v krsti, ki smo jo za zmeraj položili v hladen grob.

Matija Valjavec Kračmanov, rojen dne 17. svečana l. 1831., spada med tiste može, katere smo nekdaj v mladih dijaških letih šteli med narodne prvake ter jih vselej omenjali z nekim vzvišenim spoštovanjem: »Zakaj tak učenjak ne služi doma!« je bridko vzdihnil rodoljub; in ko so se »Novice« jele potezati za slovenske srednje šole ter so prinesle popis vseh slovenskih profesorjev, ki so bili nameščeni po nemških in hrvaških gimnazijah in realkah, so razodevali rodoljubi željo, da bi se najprej starejši zaslužni možje, kakor Valjavec in Žepič, imeli pozvati v domovino. Ta želja se ni izpolnila. Žepič je sicer prišel v Novo mesto, ali kakor se je tisti golob, ki ga je Noe izpustil, kmalu povrnil v ladjo, ker zunaj še ni bil ugoden čas, tako se je tudi Žepič zopet vrnil na Hrvaško, kjer je bil s svojim tovarišem Valjavcem našel drugo domovino, ter v njej legel k večnemu počitku. O ravnokar umrlem Matiju Valjavcu je profesor Levec v Knezovi knjižnici lani priobčil tako resničen životopis in tako dobro oceno njegovega literarnega in znanstvenega delovanja, da si boljšega spisa o njem ne moremo želeti. Tu in tam se bo še našla kaka karakteristična črtica iz njegovega življenja, ali ta bo le potrdila, kar je v omenjeni knjižici povedano.

Valjavec je bil original, toda original v najboljšem pomenu te besede. Če se je človek prvokrat sešel z njim, zlasti v njegovih mlajših letih, je kar ostrmel in ga debelo gledal; toda dalje ko ga je gledal

in poslušal, bolj se mu je čudil; hote ali nehote ga je moral spoštovati in ohranil ga je v dobrem spominu za vse žive dni. — Usoda me je zanesla v službo na gimnazijo varaždinsko. Bila je nedelja, a vendar me je pot peljala naravnost v gimnazijsko poslopje, da se seznanim z novimi tovariši. V zbornici je bilo nekoliko mlajših profesorjev, samo vrlih mož, a Valjavca ni bilo med njimi. V tem se odpro vrata, in v sobo stopi mož velike in krepke postave. Človek bi bil v njem slutil tega in onega, a o Valjavcu smo si v svoji domišljiji iz mladih let napravili čisto drugačno podobo. In vendar je bil on. Srce mi je od veselja igralo, ko sem stal pred njim, ki sem ga že toliko let spoštoval in ljubil, ter ga smel zdaj kot službenega tovariša pozdraviti in mu stisniti roko. Valjavec, kakor da bi mu bila beseda zastala v grlu, se je vedel nekako čudno in tuje. V tem se oglasi drugi tovariš, po rodu Čeh, in sproži misel, da bi šli skupaj malo na izprehod, da nam pokaže mesto in, kar je imenitnega v njem. Peljal nas je v pivarnico in naročil vsakemu kozarec svežega piva. Trknili smo »dobrodošlico«, in Valjavec mi je takoj ponudil »bratovščino«, me poljubil in rekel, da on ne more prijatelja »vikati«. Zdaj šele se mu je razvozlal jezik, in navdušeno smo se menili o samih literarnih in narodnih vprašanjih. — Valjavec je bil presrečen, če je kdo prišel iz Ljubljane in mu poročal o narodnem slovenskem razvoju, kakor ga človek iz samih časopisov ne more prav presoditi. Rodoljubna zavest in goreča ljubezen do slovenskega naroda naju je čim dalje tem bolj vezala drugega na drugega, in le smrt je pretrgala to plemenito vez.

Pri literarnem delovanju mi je bil Valjavec od prvega trenutka najinega pobratimstva najboljši svetovalec v vseh jezikoslovnih vprašanjih, bodi si strogo znanstvenih, bodi si prosto narodnih. Njegova beseda mi je mnogo veljala, in on ni zadnji, katerega imam zahvaliti, ako sem s svojim pisateljevanjem vsaj nekoliko dosegel tisti smoter, ki sem ga vedno imel pred očmi.

Takoj prvi četrtek potem, ko sva se seznanila, je Valjavec prišel k meni na dom in rekel: »Dragi prijatelj, zadnjič si mi pravil, da imaš moje pesmi. Daj, pokaži mi jih za trenotek. Leta in leta jih že nisem imel v rokah; kajti edini izvod sem bil posodil nekomu, ki mi ga nikdar ni vrnil.« Mirno vzame zvezek in jame prebirati svoje pesmi kakor kaj čisto novega. Včasih se je zasmel, povedal ob kratkem, kako je kaka pesem nastala, potem pa se je zopet zamislil in se čudil rekoč: »Kaj sem si neki mislil, ko sem to pesmico zlagal!« —

Za večjo družbo Valjavec ni bil; če si bil pa sam z njim, ti je odkril svoje srce, in videl si mu na dno plemenite njegove duše. Čutil je idealno, pesniško, in gotovo bi se bil v drugih gmotnih razmerah drugače razvil. Dasi je z bistrim svojim umom koristno obdeloval tudi znanstveno polje, bi bil še veliko raje po leposlovnih gredicah cvetlice sadil. Za prirodne krasote je imel posebno mehko srce in vrlo oko. Zato si je izvolil lepo ženko ter jo z ognjem prve ljubezni negoval do zadnjega diha.

Izprehajal se je najraje po prijaznih gričih zagrebške okolice, opazoval prirodo ter posedal na prelepi točki v vinogradu pred dvorcem rojaka in prijatelja Vidrića, in od ondod se je naslajal s pogledom po široki Posavini.

Za etiketo, za prigodne posete in za podobne konvencionalne navade ni bil; rekal je: »Uglajeno vedenje je lepa in potrebna stvar, toda je težka človeku, ki ni gosposkih roditeljev sin in se v tem ni vadil od otroških let.« Ene etikete pa se je le držal: za god mi je točno in slovesno sam osobno hodil čestitat. Sicer pa je prihajal, kadar mu je bilo treba izvestila za kako literarno vprašanje ali kar je s tem bilo v zvezi. Tako je zadnjikrat, nekoliko tednov pred smrtjo, prišel s prvim zvezkom Tavčarjevih zbranih spisov ter se posvetoval zastran priporočila v »Viencu«. Pri takšnih prilikah je pogovor rad navedel na to in ono; kajti Valjavec se je za vsaki najmanjši pojav v razvoju slovenskega naroda na vso moč zanimal. — O narodnem razporu je milo sodil; trdil je, da bo tudi to imelo nazadnje svoje dobre nasledke; vsaj ni mogoče, da bi vsi ljudje bili enih misli; življenje je boj, zato si živčnega naroda ne moremo misliti brez boja in brez stranke. — Jako so ga veselila poročila o slovenskem gledališču, in ničesar ni bolj želel, nego da bi videl slovensko predstavo v ljubljanskem gledališču. Zanimanje za gledališče je obudil v njem Shakespeare, ki ga je že na gimnaziji kot učenec prav pridno prebiral, pa ga tudi v starejših letih rad čital, kadar je utegnil. — Kadar smo se menili o novem narodnem življenju, je rad povedal kakšno iz polupretoklih časov, ko so se še celo narodni razumniki večkrat opotekali v jezikovih vprašanjih. Tako je na ljubljanski gimnaziji profesor Martinak nekega dne v šoli ocenjeval slovenske pismene izdelke dijakov ter je Valjavca vprašal: »Warum haben sie hier geschrieben „ostati“, hier aber „vstati“?« — »Ganz natürlich; denn „ostati“ heisst „bleiben“, „vstati“ aber „aufstehen“,« mu je odgovoril Valjavec. Martinak ga je debelo pogledal, se zamislil, potem pa zategnjeno rekel: »gut« — in vse je bilo v redu. —

Že več let se je Valjavec pripravljaj, da pojde v Ljubljano, ali vselej so ga rodbinske, skrbi zadržale doma. »Letos pojdem pa za gotovo,« je rekel to zimo; »otroke sem preskrbel, in tudi bolezen mi ne bo delala ovir. Toda skupaj pojdeva, da me boš seznanil s sedanjimi možmi, katerih nič ne poznam.« Ni mu bilo usojeno, da bi bil še enkrat stopil na domača tla; da bi videl prerojeno narodno Ljubljano ter razne narodne naprave in kulturne zavode. Že pred kakimi dvajsetimi leti je jel bolehati v želodcu; dokler je bil še čas za to, se ni mnogo zmenil ter se nikdar ni do dobrega izlečil; med tem je katar postal kroničen, in naposled se je iz katara izlegel rak, ki ga je mučil več let, in le krepko svojo konstitucijo je imel zahvaliti, da ni že prej umrl. Zadnji čas se je mnogo trudil njegov sin zdravnik, da bi dobrega očeta rešil prerane smrti; ali že je bilo prepozno; vendar pa mu je olajšal trpljenje ter mu vsaj nekoliko podaljšal življenje. Kadar koli so mu sporočili, da je očetu slabo, vselej se je kar s prvim vlakom pripeljal v Zagreb ter se po dnevi in po noči z vsem svojim znanjem boril z »belo ženo«, ki se ni več genila od očetove postelje.

Nekega dne prihiti za menoj in mi s solznimi očmi razodene grozno resnico, da oče umira. Še enkrat sem želel videti vernega prijatelja; toda Matija je skoraj nezaveden ležal; ni bilo čuti utripa, niti udarcev srca. Tih sem se poslovil, a drugo jutro sem prišel zopet, da čujem, kako je umrl. Toda odleglo mu je bilo; še je živel in mi podal roko. Sin je bil celo noč prebedel pri njem, mu storil nad petdeset injekcij in ga nazadnje nekoliko okrepčal z madeircem. — Valjavec je bil silno trezen mož, vodopivec; ne zdravniki, ne prijatelji ga nismo mogli pregovoriti, da bi se privadil vinu, ki bi bilo bolnemu želodcu gotovo dobro delo. Pa vse zastonj; ostal je do smrti vodopivec. Ko ga je na smrtni postelji madeirc nekoliko okrepil, je bridko vzdihnil: »Oh, zakaj nisem v življenju vina pil!« —

Drugi dan potem, ko ga je najstarejši sin otel smrti, je najmlajši sin kadet s prav dobrim uspehom prebil izkušnjo za aktivnega častnika. Doživel je Valjavec torej še to veselje, da je preskrbel vse sinove, za katere se je tolikanj trudil, da bi jih lepo odgojil za poštene in koristne ude človeštva, naroda in države. — Valjavec je z vsem srcem bil vdan rodu svojemu, in ne le za otroke svoje, tudi za sestro, brata in mater je skrbel. Dasi je nekdaj profesorska plača bila dosti pičila, je povabil svojo mater, naj tudi ona pride k njemu v Varaždin. Pisal ji je, da pride do Ljubljane po-njo, ter ji naročil, naj ga ob določeni uri čaka pod križem nad stopnicami pred frančiškanskim samostanom. On je po noči pripotoval in, prišedši v Ljub-

ljano, je pod rečenim križem našel mater, čepečo s culico, in takoj se je z njo zopet odpeljal v Varaždin, kjer so v lepi slogi skupaj živeli. Le nekaj stari kranjski materi ni bilo po volji, a to so bila krstna imena vnukov. Ko se je torej rodil zadnji deček, je prosila stara mati, naj ga krste na ime takšnega svetnika, ki ga ona pozna. In zgodilo se je po njeni želji; dali so mu ime Karol in ga klicali za Dragutina.

Takšnih dogodkov sem se spominjal, ko se je po oni grozni noči tri dni zaporedoma boljšalo Valjavčevo telesno stanje. V tem zavihra s palače jugoslovanske akademije črna zastava. Dasi sem slutil, kaj pomeni, vendar sem povprašal, kdo da je umrl. »Neki profesor,« odgovori postrešček. —

Dne 15. sušca 1897. l. je torej Valjavec umrl. Kar je v Zagrebu učenega in šolskega razumništva, vse je iskreno z največjim sočutjem obžalovalo prerano smrt hrvaškega in slovenskega učenjaka; drugi svet pa itak ni vedel za skromnega moža, ki se v javnosti nikdar ni kazal in šepiril. Z dostojno sijajnostjo smo ga spremili k pokoju. Pogreba so se udeležili učenci vseh srednjih šol zagrebških, in njim so se pridružili mnogi vseučiliščniki, nekdanji njegovi učenci, in mnogo ugledne gospode. Za krsto je stopala žalujoča rodbina, za njo pa udje jugoslovanske akademije in zastopniki »Slovenske Matice«, ki mu je tudi darovala prelep venec. Nismo se razšli na koncu mesta, kakor je sicer navada, ampak spremili smo ga ven do hladnega groba, a tu se je vseučiliški profesor dr. Avgust Musić zadnjikrat poslovil od predragega nam rojaka ter v kratkem, jedrnatem govoru ocenil za sluzhno njegovo življenje. Govoril je blizu tako-le:

»V tem trenutku, nepozabni moj Matija, mi uhajajo misli v tiste čase, ko sem učenec hlastno prebiral tvoje narodne balade slovenske ter pripovedke slovenske in hrvaškokajkavske; hite mi misli v tiste čase, ko sem te prvokrat poslušal, kako si v jugoslovanski akademiji razlagal pravila o naglasu slovenskem in hrvaškokajkavskem, ter v tiste čase, ko sem mlajši tvoj tovariš v učiteljskem zboru gimnazije zagrebške tolikokrat imel priliko, da se prepričam o plemenitosti celega tvojega bitja. Toda te misli se mi žalostne vračajo; kajti obstati jim je pred odprtim tvojim grobom, okoli katerega smo se z žalujočo tvojo rodbino, kateri si bil na vso moč skrben oče, zbrali tovariši tvoji, udje jugoslovanske akademije, kateri si posvetil najplemenitejše sile najboljših svojih let; kateri si bil ne le izmed najdelavnejših udov, ampak si ji bil tudi marljiv tajnik in zaslužen knjižničar. Pred odprtim tvojim grobom so se zbrali tudi tovariši tvoji, profesorji gimnazijski,

katerim si bil vsekdar vzor kolegijalnosti in uslužnosti; zbrali so se nekdANJI tvoji učenci iz gimnazije varaždinske in zagrebške, katerim si kazal ne samo pot napredka, ampak tudi pót človeške vrline in poštenja; zbrali so se prijatelji in znanci tvoji, ki so te ljubili in spoštovali kot iskrenega prijatelja ter človeka čiste duše in zatega poštenja — tu smo vsi, da se še enkrat poklonimo tistim tvojim lastnostim, ki smo jih za življenja na tebi cenili; da te še enkrat zahvalimo za to, kar si nam bil za življenja, in da se od tebe poslovimo — oh, za veke!

Kdo bi mogel dostojno oceniti tisto tvojo res brezkončno ljubezen in skrb za rodbino svojo; kdo bi mogel naštetii vse tiste krasne in plemenite lastnosti, po katerih si postal pravi človek in poštenjak od nog do glave! Književno tvoje delovanje je bilo mnogovrstno, kakor malokoga. Bil si gramatik, dialektolog, akcentolog, leksikograf, izdajatelj književnih starin, a v mladih letih si bil tudi pesnik in predstavljalec. Toda kot pravega korenjaka narodnega so te najbolj zanimale narodne umotvorine slovenske in hrvaškokajkavske, za katere si imel nenavadno razumevanje, in katere si poznal, kakor nihče drugi. Ti si bil kakor rojen za to, da bodeš drugi Vuk, Vuk slovenski in hrvaškokajkavski. Vzpričo tolikanj prostranega književnega delovanja tvojega ostane tvoje ime na častnem mestu zaznamovano v književnosti slovenski in hrvaški; in prav zato ti veleumniki obeh bratovskih narodov združeni polagajo na grob skupni venec hvaležnosti. Po tem svojem vsestransko vrlem življenju, po svojem plodovitem in uspešnem delovanju lahko ta svet mirno ostavljaš v svesti si, da si izpolnil svoje dolžnosti do rodbine svoje, do domovine svoje slovenske in hrvaške in do človeštva sploh. Izročujoč ti naposled kot rojen sin Slovenije zadnji njen pozdrav ter željo njeno, da ti bodi lahka zemljica posestrime njene Hrvaške, ki si jo ljubil kakor ono, ti kličem iz dna pretožnega srca: Slava ti v večni spomin!«

»Slava mu!« mu je odgovorila na groblju zbrana množica prijateljev in spoštovalcev. »Slava mu!« kličemo tudi mi ter prosimo cenjene čitatelje, da bi v svojem srcu ohranili hvaležen spomin možu rojaku, kateremu, kakor tolikim drugim nadarjenim Slovencem, ni bilo usojeno, da bi bil ves svoj duševni kapital založil v korist ožjemu domu in rodu svojemu.

Pod streho.

Spisala Márica.

(Dalje.)

VIII.

Bilo je še zgodaj popoldne, a vendar že skoro tema. Drobne, skoro nevidne kaplje so rosile iz nizkih oblakov. Bilo je gorko južno, neprijetno vreme, v zraku in po hišah je bila vlaga, po ulicah pa blato.

Roza je bila v svoji sobi ter je čitala, napenjaje si oči. Vreme je na-njo vselej silno vplivalo; ob takih dnevih se je čutila nepopisno nesrečno; svet se ji je zdel ves grd, črn, zloben, da bi bila obupala. Zunaj je pa pršelo in se bolj in bolj mračilo. —

Naglo hodeč, je stopil v vežo one velike hiše — Pavel. Prišedši v vežo, se je oziral na okolo, prekoračil vežo ter stopil na dvorišče. Tam, kjer je bila njegovega očeta kovačnica, je imel sedaj mizar svojo delavnico; sicer je pa bilo vse kakor nekdanj.

Stopnice so bile temne, da je bilo treba tipati. Kako je letal nekdanj tod, loveč Rozo, ki je prihajala iz šole, in ona ga ni nikdar zatožila svoji strogi materi. Ko je dobila mačeho, je bila svobodnejša, in tedaj sta bila mnogo skupaj; rada sta se imela, a se vendar često razprla.

Tu je luč, kakor je bila nekdanj; tu tudi; ondi tudi — je govoril sam s seboj, ko se je privadil temi. »Roza Sušnik« je bilo čitati na majhnem lističu, pribitem na vratih — torej še neomožena . . . Nekdanj je kazala, da bode lepo dekle . . .

Potrkal je lahno.

»Prosto!« se je oglasila Roza.

»O, Pavel, pardon, gospod Zonta!«

»Ne, za vas sem Pavel, vedno Pavel!«

Ponudila mu je stol, ona je pa hitela prižigati luč.

»V kakem prvem, drugem ali tretjem nadstropju z velikimi okni pač še ni treba svetilke, a tu gori, kjer nimamo skoro nič oken — tu je sedaj po zimi ob štirih že noč . . . Dober večer torej, Pavel, še enkrat, sedaj ko se vidiva bolje,« mu je dejala ter iztegnila roko, katero je on močno stjsnil.

»Nisem mislila, da se odzovete, da se ponižate ter se domislite nekdanje tovarišice. No, dajte, da vas ogledam! — Izpremenili ste

se popolnoma, le izraz je še vedno isti, in po njem sem vas tudi spoznala.« . . .

Ko sta tako sedela drug poleg drugega, sta pozabila skoro dolgo vrsto let, v katerih se nista bila videla; zdelo se je obema, da sta bila oni mesec, oni teden, oni dan skupaj.

»Brez poklonov, za vas, Roza, pa niso tekla leta, ali ste pa imeli tako mirno in lepo življenje.«

»Da bi vi znali, kaj ste izrekli sedaj! Moje življenje lepo, moje življenje mirno! Ali ne govoriva o meni sedaj; mene ste dobili tam, kjer ste me videli zadnjič, predno ste odšli. Toda govorite mi o sebi, o sebi!«

»Sedemnajst let življenja, mislite, da se to pove kar tako! In če bi vam pravil do jutri, če bi vam pripovedoval tudi dva, tri dni, kar sem prebil med tem, ne bi vam mogel povedati; in vi bi tudi ne mogli umeti vsega, ko ste živeli vedno v zavetju.«

»O, krog, v katerem stanujemo mi, in te ulice pač poznate; boljše niso, pač pa slabše nego nekdaj. Toda občujem tudi z drugimi krogi, in tako sem se izučila, da vem, kako se živi tu, in kako se živi tam.«

»Ste li vi že bili v Trstu, ko sem jaz šel z doma?«

»Nekaj tednov pozneje sem odšla jaz; še se spominjam, kako so mi bili dolgi brez vas. Recite, kar hočete, bilo je vendar lepo, kaj ne da? . . . Govorili so o vas vsakovrstne reči, a pravega ni menda nihče uganil. Največ so popraševali mene, vašo tovarišico, a jaz nisem prav nič vedela; znala sem le, da vas mahoma ni bilo več.«

»Doli v drugem nadstropju se je naselil za časa svojih predstav Rossi. Jaz sem mu nosil, kakor veste, obleko in drugo gledališko opravo z doma v gledališče in iz gledališča domov. Toda niti krajcarja nisem hotel nikdar sprejeti od njega; postavil sem se tam za kulise v kot in gledal kakor zamaknjen skozi špranjico na oder. In to vsaki večer. Rossi je najbrže spoznal mojo strast do gledališča; kajti ugovarjal mi je le malo, ko sem jokaje prosil odhajajočega, naj me vzame s seboj. Bil sem mu sluga, listonoša, prihajal sem na oder za štatista, če je bilo treba, a včasih mi je dal tudi, da sem zinil kako besedico na odru. Vpeljal sem včasih kot sluga kakega gospoda v kabinet ali sem prinesel z drugim slugo mizo na oder, ko se je predstavljala večerja. Dokler je on po dnevi spal, sem jaz čital. Se li še spominjate, kakšne romane sva čitala?«

»Spominjam, spominjam! Avktorjev sicer ne pomnim, ali to vem, da so bile strašne knjige: razbojniki, skrivni vhodi, satanski ljudje, a včasih kak angelj med njimi. In vse to sva čitala, ne da bi nama kdo branil. Rajna mama je mislila, da se učim; zato je tudi pravila vsa-

komu, da se vedno le učim. Jaz sem posojala knjige vam, vi meni. In vendar bi rada vedela kak naslov onih knjig« . . .

»Ah, kdo se je brigal tedaj za naslov, kdo za avtorja? Požrla sva nekaj grdobe in imela sva zares dobra želodca — oprostite! — Pri Rossiju sem našel drugačne knjige . . . Hodil sem tudi k vsem vajam. Ko je nekje imela biti baš benefica Rossijeva, je zbolel eden izmed igralcev. Sicer njegova uloga ni bila važna, a izpustiti se vendar ni mogla. Zakričal je na-me Rossi, ko sem mu rekel, da bi jaz lahko opravil to. Potem pa me jel ogledovati od vseh strani ter mi velel, naj poskusim. Vesel je bil, ker je šlo izvrstno. Pričel mi je dajati majhne vloge, potem večje, in jaz sem se jim iz srca posvečeval.

Imel sem osemnajst let, dekcle pa, ki je igralo naivne vloge, sedemnajst. Zaljubila sva se. Ko je nekega dne imela nastopiti pri glavnih vajah, je zamudila nastop, ker sva se za kulisami ljubkovala in grčila. Rossi je bil strog; mene je zapodil takoj, a njo pridržal, ker je bila jako nadarjena videti.

No, kako sem živel potem, se sam ne spominjam več natanko. Služil sem v cirkusih, za štatista v operetah; kajti ker sem bil brez vseh študij, me ni marala nobena gledališka družba; drugega Rossija pa ni bilo za-me. Po letu sem hodil po kopališčih ter pel in igral v glumaških družbah. Pri vsem tem sem bil skoro vsaki dan lačen.

Nekdaj sem hodil po Milanu ter iskal skromne gostilnice, kjer bi se najedel; imel sem še eno liro. Prišedši mimo loterije, sem snel mehanično — prvokrat v svojem življenju — listič s tremi številkami, stopil k uradniku in mu rekel, da igram na te tri številke. — Zaigral sem tako liro, jesti pa nisem imel kaj. Črez dva dni so visele vse tri številke na vratih.«

»Oh, to je kakor pravljica, ki se čita v kaki knjigi.«

»Tudi meni se je zdelo kakor v sanjah, in sam nisem mogel verjeti, a bilo je res, ne vem, ali slučaj ali usoda. Šel sem se takoj učiti dramatike. Napredoval sem izvrstno. Preživel in pretrpel sem baš radi tega obilo hudobne zavisti in sebičnosti; koliko je tega za kulisami, o tem vi nimate pojma. Osebe moraš na odru objemati, poljubljati, ki bi te rade v žlici vode utopile . . . Apropoz! Kako vam je ugajala v »Časti« grajščakova hči? Ona je moja zaročenka.«

»A, zato ste jo tako živo pritisnili na srce, tako iskreno poljubili; lepa, lepa je in pa simpatična.«

»No, hodil sem potem po Italiji iz mesta v mesto; tudi v Ameriki sem bil. — V Trst nisem maral priti, a sedaj sem vendar prišel; oče je silo star, slab, brat pa radi tatvine v — ječi. Bog ve,

kaj bi se bilo zgodilo tudi z mano, ko ne bi bil slučaj prinesel — Rossija! A vi, vi, danes sem šele zvedel, da ste učiteljica . . .

»O, moje življenje se pove v par besedah! — Toda dovolite, prosim! — Dar je to najnemarnejše, a najbogatejše moje učenke; pokusiva!«

Rekši je odprla buteljko prastarega rofoška ter natočila dve kupici.

»Na vaše zdravje,« je dejal on ter trknil.

»Na zdravje vaše in vaše lepe zaročenke, je odvrnila ona. »Če kadite radi pri čaši vina, prosim, le kadite.«

»Hvala! Ako je drago tudi vam papiroško!«

»Prosim, za družbo že kadim.«

»Samo, da vas pozneje duh ne bodé nadlegoval.«

»Ne, ne, segrel bode malo, osušil vlago — sploh prijetnejše bode v tej itak vedno mrzli sobi.«

»Glejte, jaz sem se že zopet čisto udomačil tu-le, in prav prijetno je govoriti z vami in mi lajša srce.«

»Tudi meni je prijetno sedaj, ali drugače tu gori, v tem kraju sredi teh ljudi — saj veste, kakšni ljudje so stanovali v teh ulicah in doli na dvorišču — če ne isti, pa vsaj iste vrste ljudje stanujejo vedno tukaj; — zato pa tu ni prijetno. Kletve, krik, vik, tepež, jok, grohoten smeh, zarobljene besede — vse to se dan na dan čuje po teh krajih.«

»Nekega dne sem šel tod mimo, pa sem se vas v resnici spomnil, a si vas nisem mislil take-le; ugibal sem, da ste že davno žena kakega pridnega rokodelca, in da imate kopo otrok krog sebe.«

»Vidite, včasih si res umišljam, da bi tako bilo najbolje, zlasti, kadar gledam srečne matere iz nižjih krogov ali brezskrbna delavska dekleta, ki hodijo ob nedeljah plesat in se zabavajo ter razveseljujejo — tedaj se me res polasti vselej otožnost. — Srednji stan je za ženske najslabši — kaj se vam zdi? Bogatinke in preprosta dekleta se lahko razveseljujejo in uživajo po svojem okusu, a me ne moremo k prvim, k drugim ne smemo. Vesti se in govoriti moramo kakor bogatinke, le veseliti se ne smemo tako. In če smo včasih tako srečne, da imamo primerno opravo, da imamo koga, ki nas vvede v tak »izbrani krog«, in če smo vrhu tega še tako srečne, da »koljemo oči« — o tedaj stikajo glavo h glavi ter si šepetajo: »Kdo je ta? Znete vi, znaš ti?« Zmajajo z glavami. Kar se raznese kakor krotek, šibek vetrič: »Učiteljica iz podstrešja iz ulice »Del pane!« — Ah, glejte no, kako pa je ta zašla sem?« — »Ta jo je pripeljala, ker ji poučuje dekletce.« — »Še te je bilo treba; sedaj pride že vsaka sem plesat in skakat.« —

Plesalci pa, boječ se zamere, jo puste v miru; le če jim ugaja nje lice, tedaj ji pošiljajo svoje tope, neme, obžalujoče poglede!«

Poslušal jo je in molčal. Ko je pa nehala govoriti, je dejal:

»Kaj pa, da se niste omožili? — Vi pač — no, jaz mislim, da vi morate ljubiti in biti ljubljeni.«

»Fraze, fraze so za-me to, gospod Pavel; ljubezen? Jaz celo ne verujem vanjo; ona vzvišena, prava ljubezen je le v romanih in pesmih. Za možitev pa gospodom nisem bila jaz ni imenitna, ni bogata dovolj, drugim pa smo zopet me pregosposke. Toda pijte, prosim!«

»Hvala, a povejte vendar, kako ste živeli v teh letih!«

»Odšla sva skoraj hkrati vi in jaz. Ostala sem v Gorici štiri leta, ki so bila za-me najlepša in najsrečnejša leta. Minila so le prehitro, in jaz sem potem službovala šest let na kmetih. Ker je bilo predaleč, sem domov le malokdaj zahajala. Sestra Zinka — apropos! — vi je ne poznate — no, njo je doletela usoda, kateri sva ušla midva. Oče, ki ni bil nikdar energičen, je bil čimdalje bolj popustljiv, mati je pa dovoljevala hčeri, da je delala, kar je hotela. Jaz sem se vrnila prepozno; njena družba je že utrdila pri njej svoj vpliv. Gledati moram razuzdano sestro pa molčati; svarjenje ne pomaga nič več — to vam je muka, to je trpljenje! — Vrhu tega je še zadel očeta mrtvoud po desni strani, šest let je že tega; v kotu sedi in dremlje, ali pa — joče. Če oštejem Zinko pred mačeho, mačeha vzdihuje, ona se mi pa jezika prav poulično.«

»Zakaj pa ne greste sama v kako rodbino in ne najamete sama sobe kje drugje?« jo je vprašal Pavel.

»In oni? Kdo jih preživi? Vse, vse, dragi gospod Pavel, je na mojih ramah, a naj bi še bilo, da bi se le ona poboljšala! Sedaj sem prav malo doma; v šoli sem po štiri ali pet ur, potem imam še mnogo lekcij. Vesela sem — očitam si, Bog ve, da si šestokrat očitam, pomagati si pa vendar ne morem — da sem vesela, ko nisem doma, kjer moram ali kričati in se po sili prepirati, ali pa molčati in se na tihem jeziti, kar je še hujše. — No, pa saj nič ne traje večno; na-dejam se, da tudi moje trpljenje neha kdaj.«

»Na boljšo bodočnost!« je trknil umetnik.

»Na boljšo bodočnost!«

»Meni se zdi, Roza, da, ko bi bil jaz ostal doma in vi tudi seveda, bi bila midva že davno mož in žena — ali ne? Obično se dogaja tako med ljudstvom; meni menda ne bi bilo žal. In vi niste bili še nikdar zaljubljeni?«

»Oh, pa kolikokrat! Najmanj tolikokrat v letu, kolikor ima leto mesecev.«

»E, vi se šalite.«

»Ne, govorim resno. Včasih sem se zaljubila v koga, ki sem ga n. pr. srečavala vsaki dan. Sanjala sem o njem po dnevi in po noči; no, če ga ni bilo več, sem pač še nekaj dni čutila neko praznoto, in tudi razjokala sem se morebiti; a po nekolikih tednih se ga nisem več spominjala, ker si je moje srce že dobilo drug ideal za sanjarjenje; brez idealov pa nisem mogla živeti. — Prijetno, mamljivo sanjarjenje — le-to mi je sladilo življenje. Ta ali oni mi je tudi vračal, ali vsaj delal se, da mi vrača tisto idealno ljubezen; bil mi je vedno za petami, in tudi pisem sem dobivala nemalo. Odšli so vsi, Bog ve kam; za ženo sem jim bila preuboga, a moje podstrešje jim je bilo naravnost strašno: dajalo jim je misliti, da bi jim jaz mogla biti — ljubica za kratek čas. — Zato ne verujem v ljubezen, ker ta je le tam, kjer je bogastvo, ugled. — Zabavam se po svoje z možmi in mladeniči, ne da bi mi škodila taka ljubezen, da bi me »srčne rane« gnale v smrt.«

»Joj, joj, kako govorite! Da ljubezen išče le bogastva, je res, a to so vendar le izjeme.«

»Ne, to je pravilo,« je segla ona v besedo; »nesebična ljubezen je izjema, in na tako nesebično ljubezen pijva!«

»Dobro uro me že čaka moja Tina; oditi moram, a nadajam se, da se vendar še vidiva, predno odpotujem. Izvolite-li ložo za jutrišnjo predstavo »Nerona?«

»Hvala, hvala! Sedaj bodem pa jaz enkrat vabila v gledališče — to bo imenitno! — »Nerona« sem že videla enkrat tudi s tako lepim in simpatičnim umetnikom, ki je napravil na občinstvo baš nasproten vtisk, nego si ga je morda mislil avktor z onim grozovitežem; vse se je zaljubilo vanj.«

»Vi tudi?«

»Jaz seveda; zaljubim se za par ur v vsakega velikega umetnika. — Saj sem se v vas tudi, ko ste igrali »Čast« — mislite, da ne? Vaše zaročnice pa res ne zavidam, ker bode imela dovolj prilike za ljubosumnost, ljubosumnost je pa strašna reč — brr! . . .«

»Poredni ste, četudi drugače, kakor ste bili pred sedemnajstimi leti.«

»Tudi porednost je postala finejša, kaj ne?«

»Je in dela vas vprav čarobno.« —

Tisti večer je bila Roza tudi svojim ljudem prijaznejša; govorila jim je, jim lepo odgovarjala, in ko se je spravljala spat, se je zadovoljno smehljala.

(Dalje prihodujič.)

Plagiatovstvo.

Spisali x + β + γ.

„Je prends mon bien où je le trouve“.

Molière.

„In der Kunst gibt es kein siebentes Gebot“.

H. Heine.

ko je bil zaslovel italijanski skladatelj Leoncavallo po slavni operi »I pagliacci«, ga je obdolžil francoski pisatelj, da si je po krivici prilastil snov za libreto (katerega si je bil skladatelj sam zložil) iz njegove igre. Obdolženec je izjavil, da te igre niti ne pozna, ter je pred sodiščem dokazal, da je snov povzel — resnični dogodbi, ki se je l. 1865. dogodila v Kalabriji, katere se spominja še izza svojih mladostnih let, in v kateri je bil vprav njegov oče sodnik. — Zelo zanimivo je to, da se je v resnici prigodila v življenju tragedija, kakršno je v jeziku drugega naroda napisal iz svoje domišljivosti pesnik; in to je dalo povod navidezno povsem upravičeni obdolžitvi o plagiatovstvu.

Prav ta primer nas drastično uči, da se ne smemo pre nagliti v svoji sodbi in obsodbi glede izvirnosti kakega umotvora. — Koli kokrat se baš v književnosti in glasbi govori o plagiatovstvu! Kdor v kakem književnem umotvoru zasledi le nekaj sličnosti s kakim drugim proizvodom, kdor v glasbenem delu začuje le par akordov, ki ga spominjajo kake znane skladbe, takoj izreče sodbo: tu je zopet nekaj ukradenega!

Da izobražen pisatelj, ki je čital mnogo umotvorov bodisi domačega slovstva, bodisi tujih literatur, mnogokaj tega, kar je čital, vplete tudi sam v svoje izdelke, včasih vede in še češče nevede — da takisto umetnik-skladatelj porabi v svojih kompozicijah mnogokrat motiv bodisi iz narodnih popevk, bodisi iz znanih mu umetnih skladb — to se nam vidi popolnoma upravičeno ter celo utemeljeno v tistem, lahko rečemo prirodnem zakonu, po katerem kultura vsakega rodu izvira iz vseh dotedanjih pridobitev prejšnjih rodov, in vsaka doba sloni ob izumkih vseh prejšnjih. —

In res so tako parabo starejših umotvorov smatrali umetniki vseh časov kot dopustno — kar potrdimo v teku te razpravice z mnogimi zgledi — zajemajoč vedoma in hotoma stare snovi in motive iz del svojih prednikov in ponujajoč torej svojemu občinstvu znano

tvarino v novi obliki. Nova oblika zadostuje, da govorimo o novem umotvoru; saj je takisto znana resnica, da oblika umotvoru ni to, kar je človeškemu telesu krilo, obleka, nego da je njega bistveni del, prav to, kar je človeku — telo, ki se spočne ob enem z neumrljivo dušo. Celo prevodi, katerih prevodilni jezik je tako samorašč, da čitatelja prav nič ne spominja na izvornik — taki prevodi se po pravici v vseh slovstvih smatrajo kot pristna svojina domačega slovstva. Za to resnico je lep primer Levstikova pesem »Živopisec in Marija«, o kateri je znano, da je pravzaprav prevod Platnove »Legende«, ki ga je poslal prof. L. Pintar »Vrtčevemu« uredništvu l. 1881.; a Levstik s tistim prevodom ni bil zadovoljen; zato je ga je po svojem pre naredil in v »Vrtcu« objavil (1881, str. 129.). A tudi sedaj se Levstiku ni zdel še dosti dovršen; zato je ga je z nova pre naredil in ga drugič natisnil v »Vrtcu« (1881, str. 151.; prim. Levstikove Zbr. sp. I. 306). Po pravici je torej Levec Levstikov predelek kar vvrstil med njegove poezije, ne da bi ga bil označil kot prevod. (Zbr. sp. I. 288 sled.). — Sploh nahajamo v Levstikovih »Zbranih spisih« še nekaj pesmi (»Siničja tožba«, »Ponočna rosa« i. dr.), o katerih pravi Levec v »tolmaču« k »Zbr. sp.« (I. 300), da so jih zložili za »Vrtec« sicer drugi pesniki, toda Levstik je te pesmi, kakor mu je pripovedoval umrlí Ivan Tomšič, tako korenito pre naredil, da jih je vedno za svoje štel in to tudi proti Levcu izrečno poudarjal rekoč: »Ti, ki vedno brskaš po naši literaturi, zapomni si, da so te pesmi moje, a da imajo tudi drugi svoj delež pri njih.« —

Umetnik pač svoje samotvornosti ne kaže samo v izumitvi nove snovi, v tako imenovani umetniški »invenciji«, temveč njegova ustvarjajoča sila se nič manj ne utegne pojaviti v obdelavi stare snovi, v utelesitvi stare ideje; izviren je torej način izvršitve ali utelesitve. Saj je znano, kako so se stari dramatik (Eshil, Sofokel in Evripid) kosali ter merili svoje moči v uprizoritvi istih dramatičnih predmetov, istih (n. pr. tebanskih) pripovedk; in še celo Goethe je segel po taki starogrški snovi ter vedoma in hotoma tekmoval v »Ifigeniji tavriški« z Evripidom. —

Toda ako gojimo glede plagiatov tako ohlapne nazore, ali je možno potem sploh še govoriti o kakem plagiatovstvu, a kaki dušni tatvini, o umetniških in slovstvenih umovičih in gusarjih? — O pač; poleg vse liberalnosti treba pripoznati neke meje, katerih pošten umetnik nikdar ne prekorači, in o katerih se je omikani svet zedinil, ustanovivši mednarodna določila v obrambo duševne lastnine. »Sunt certi denique fines«, to velja tudi tukaj, in ni treba, da bi bili pravo-

slovcu, ali pa da bi natančno poznali ukrepe tiste »mednarodne skupščine v varstvo literarne svojine« — po prirojenem nagonu in pravnem čuvstvu pogodimo v konkretnem slučaju pravo, konstatujoč tu samo izposoditev in samostojno porabo kake ideje, a ondu zopet očitno tatvino in uzmanje. Gotovo n. pr. nihče ne bi hotel zagovarjati in prati pisatelja, ki se je drznil podati svojim rojakom, računajoč na njih nevednost, brez opombe, torej kot izvirno kako povest, katero je prevedel iz kakega drugega slovstva. Tak smel plagiat so n. pr. »Potrgane strune« v nekem »Dm. Zvonu«; tega si je bil njih tiho-tapec menda sam v svesti, kajti modro je bil pozabil podpisati svojo firmo pod tisti patvor (gl. »Dom in Svet«, IV. str. 332.).

Znano je, kako so še pred nedavnim časom smatrali naši pesniki in pisatelji(?) za nekako pošteno pravico, da so presajali s tujih vrtov cvetke kot pristne domače (Val. Orožen i. dr.!), in še Stritarju se je zdelo potrebno, se upreti temu početju ter je ožigosati kot nepošteno (prim. zlasti »Triglava« iz Posavja« in drugod).

A ravno Stritar, poudarjajoč in priporočujoč vedno in vedno izvirnost in upirajoč se posnemanju in prevajanju, je bil največ vzrok, da smo prešli iz enega ekstrema v drugi ter začeli povsod iztikati in vohati plagate in literarne tatvine. In ta naša pretirana rahločutnost glede pisateljske izvirnosti, katero je bil kolikor toliko zakrivil in vzgojil Stritar, je ravno njemu rodila trpek sad; prim. slikoviti popis tedanjega preobrata v »Dom in Svetu«, IV. str. 330. sled.

Sedaj so se že davno pomirili duhovi ter se učistili nazori tudi v našem slovstvu, ki se je med tem popelo na nepričakovano višino; sedaj je možno tudi pri nas hladno, »sine ira et studio« razpravljati o tako važnih stvareh, kakor je vprašanje o plagiatovstvu, razpravljati brez predsodkov, z višjega stališča po tistih modernih načelih, ki so merodajna vsemu omikanemu svetu. —

Že iz dosedanjega razgovora je jasno, da mi, presojujoč umetniško in slovstveno originalnost, ubiramo nekako srednjo pot. Da še bolj točno določimo svoje stališče, naj navedemo par konkretnih »plagiatovskih« slučajev in izrazimo svojo sodbo o njih.

Svoj čas je veliko hrupa vzbudila plagiatovska pravda med slavljanim nemškim pesnikom Halmom in bavarskim učiteljem Bacherlom. Halm je bil zložil mnogo svoj čas jako cenjenih iger ter postal generalni intendat dvornega gledališča na Dunaju. Ko se je tu uprizorila njegova drama »Borilec ravenski« (»Der Fechter von Ravenna«), ga je obdolžil oni učitelj, da je le-to samo predelek neke njegove igre, katero je poslal pred leti dvornemu gledališču. Res se je našla v ar-

hivu zaprašena njegova igra s sličnim obsegom, dasi v povsem nedostatni obliki in slabem jeziku. Halm je odločno tajil, da bi jo bil porabil, in njegova druga, dobra pesniška dela ne podpirajo tiste sumnje. Vendar so mnogi Halmu očitali nepoštenost. Do cela pa se stvar ni dognala. No, če se zmislimo na preje omenjeno pravdo o »pagliaccih«, se ne bomo pomišljali pritegniti Halmu.

Predlanskim je šumelo po vseh škandala željnih nemških in drugih, zlasti pa Rusiji sovražnih poljskih listih, da je zagrešil Lev Tolstoj s svojo dramo »Moč tmine« najnesramnejši plagiat. Neka dama je namreč trdila javno, da je čitala svoj čas velikemu ruskemu romanopiscu in modroslovcu Tolstemu neko svojo dramo, katero pa je le-ta obsodil za nerabno. In prav tisto snov — je trdila ona dama — je izrabil grof Tolstoj . . . seveda »po svoje«. In to je pač smell!

Prešerna so često nazivali »slovenskega Petrarko«; mislim, da se mu je s tem delala kolikor toliko krivica. Podobnost je pri obeh le-ta, da sta opevala oba v sonetih na sličen način svojo izvoljenko, ter da ju smatrata dotična naroda za svoja največja lirika. V tisti primeri Prešerna s Petrarco tiči vendar nekako prikrito očitane nepoštenega posnemanja. A Prešeren je sam po sebi tak veljak, da pač ne rabi nobenega takega priimka, ki utegne, zlasti tujcem — glej očitane Graške »Tagespošte!« — biti povod za zlovoljno tolmačenje in psovanje. — Tako je tudi iztaknil klerikalen list, da je S. Jenko »slovenski Heine«; ta prispodoba je nekoliko opravičena, a zelo neprimerna.

Kakor Prešernu se je godilo tudi drugim slovenskim pisateljem in pesnikom. — Že Vodniku so očitali, da je kradel nemške in slovenske narodne pesmi ter jih objavljajal za svoje. O Levstiku in Stritarju smo že zgoraj govorili. — Jurčiču so podtikali, da je prepisal skoro do celega svojega »Desetega brata« in nekatere druge spise, dasi je znano, da je zajemal Jurčič vse svoje snovi in svoje tipe naravnost iz življenja ali iz zgodovine. — O Gregorčiču so trdili, da je plagiral nemško pesnikinjo, in da je njegova nedosežna oda »Človeka nikar« gol prevod. In vendar, kdor pozna življenje goriškega, še vedno neprekošenega lirika, ta ve, da je baš omenjena pesem zajeta prav iz dna pesnikovega naziranja o vrednosti sveta in življenja. Res, da je Beti Paolijeva želela prav tako, kakor je želel Gregorčič, naj ji stvarnik — če bi ji bilo usojeno priti z nova na svet — ne bi dal več človeškega telesa, v katerem je morala toliko duševnih bojov, toliko jada in dvomov pretrpeti . . . ustvaril naj bi jo Bog kot pevko ptico — svobodno, neodvisno, živečo le petju in naravi. — Toda, ali si ni želel istega že skoro vsakdo, izvestno pa vsaki pesnik!? — Ako

sta povedala torej v različni obliki — isto idejo gospa Paolijeva in Gregorčič, je to pač le slučajna vzajemnost misli, kakršna se ponavlja vsaki hip med sorodnimi dušami, zlasti še med pesniki in med pisatelji vseh časov in vseh narodov. — Ne, S. Gregorčiču ni bilo treba prevajati tujih pesmi; prepisovati je imel dovolj lepih idej iz — lastne duše, iz — lastnega srca!

Poleg drugih mnogih plagiatorjev naj omenim le še Tavčarja in Kersnika, katera so seveda tudi obdolžili uzmanja, ker imata med svojimi deli nekaj takih — naslovov, kakršne imajo tudi neke tuje, nemške povesti. Sam naslov torej, katerega sta omenjena pisatelja nadela kaki svoji povesti, ki je spominjal morda iz dalje na kako tuje delo, je zadostoval, da se je udaril njiju umotvorom sramotni pečat plagiatovstva!

Iz dosedanjih zgledov smo zadobili dovolj zanesljivo merilo, da z njim lahko presodimo »slovstveno terzitivstvo«, ki se je v zadnjem času dvignilo proti Govekarju in Murniku.

Murnikov znani humoristični roman »Groga in drugi« so nazivali zlovoljni kritikovci zbirko najboljših dovtipov humorista Saphirja in najefektnejših prizorov iz slavnega dela »Vojna in mir« (bojišče, smrt Franceljnova); dalje so mu očitali Goethejevega »Fausta«, Jurčičevega »Desetega brata« (Krjavelj) in njegov »Cvet in sad« (»Neža Rožmarinka« = »nora Mina«, A. Šenoe »Vladimirja« i. dr.

Poznavalcu R. Murnika in njegove družbe pa je znano, da so vse osebe, vsi značaji in premnogi dogodki v tisti povesti zajeti naravnost iz življenja in izmed ljudi, med katerimi živi pisatelj; Francelj, Groga, Stanka, Milena, Mina, Godrnjavček . . . so živi ljudje, katere pisatelj dobro pozna ali pa je celo z njimi v bližnji zvezi. Kako je te različne tipe in značaje pisatelj združil v lepo celoto, kako je uporabil resnične dogodke v okviru svoje vodilne ideje, kako je dejanje zapletel, razpletel in završil . . . to je povsem Murnikovo izvirno, samostojno delo.

Morda je videl in naslikal kak drug pisatelj prav take, ali vsaj zelo slične značaje — morda je doživel kak tuj literat prav take prizore, kakršne je doživel R. Murnik, o kakršnih je slišal pripovedovati, ali o katerih je čital druge — morda je pisatelj celo hotoma prestavil to ali ono tujo rožico na lastni vrt, — poleg vsega tega pa je in ostane res, da je roman »Groga in drugi« krasno originalno delo R. Murnika, zato ker je zasnutek, zveza in uporaba posameznosti v celoti — delo njegove roke. — Sicer pa je, takisto res, da je tudi večina posameznih epizod vznikla na plodovitih gredah Murnikove vesele muze.

(Konec prihodnjič.)

Mara Rendića.

Črtica iz Bosne. Napisal R. Perušek.

I.

olnce je baš zahajalo. Skriva se za Babino brdo in za zapadne dele Trebevića, je pošiljalo svoje poslednje žarke, ki so se prekrasno odbijali na šiljastih strehah vitkih munar sarajevskih, pokritih s plehastimi ploščami. Hkrati so se prikazali najprej na mulari carske džamije in kmalu potem na munarah ostalih bogomolij muezini, ki so glasno vabili vernike na večerno molitev. Zategnjeno se je razlegal njih klic »allah ékber« in javljal, da je nastopil »akšam«, ko se spravlja vsaki človek na večerjo in nočni počitek.

Na čaršiji ¹⁾, kjer se sredotoči vse življenje, so jeli trgovci zapirati svoje dučane ²⁾, in pasvandžija ³⁾ je nastopil svoj posel. Skoro potem so hiteli turški trgovci po ulicah ob Miljacki, v katerih so imeli tuji, večinoma židovski trgovci iz Avstrije svoje razsvetljene dučane, domov v svoje hiše, kjer so stanovale njih žene in njih deca, daleč od večernega šuma, ki se je razlegal iz sredine mesta.

Po ulicah so se šetali avstrijski doseljeniki, večinoma uradniki, ki so bili že pred solnčnim zahodom ostavili svoje pisarnice. Vmes so se postavljali tudi mladeniči imovitih pravoslavnih družin, ki so bili odeti v narodno obleko ali pa »alla franca«; vendar se tudi poslednji še niso mogli odvaditi navadnemu pokrivalu, rdečemu fesu s svileno kito.

Najglasnejši so bili seveda častniki, ki so si bili v svesti svojega ugleda. Saj nje so pozdravljali celo domačini, ki za ostale Švabe niso imeli baš posebnega spoštovanja. Sicer tudi ne bi trdil, da je bilo to pozdravljanje izraz kake simpatije, nego uniforme in rožljanje sablje so bodle domačine v oči ter jih spominjale, da pripadajo oni vojski, ki je zavzela ponosno Bosno, in pred katero se ni samo carski nizam ⁴⁾ umeknil, nego katera je tudi obvladala ohole muhamedovske ustaše.

Pred kavarno je sedela družba častnikov na jako enostavnih stolih pri jako primitivnih mizah, pokritih z barvastimi, ne preveč čednimi prtji. V kavarni sami, kjer so bili že prižgali petrolejske svetilnice, sta igrala dva mlada moža karambol na kvekastem biljaru,

¹⁾ trgu ²⁾ prodajalnice ³⁾ nočni čuvaj.

⁴⁾ redovita vojska.

katerega plošča je bila prevlečena s suknom, ki je bilo nekdaj zeleno, a sedaj obledelo; prepregale so je različne lise, in blede švi so sve-dočili, da je bilo sukno prebilo že mnogo nezgod. Predrli so je bili neštevilnokrat biljarni drogi. Lokavi Vujo ga je bil kupil od franco-skega konzula, ki je bil premeščen daleč nekam iz Sarajeva. Biljaru primerne so bile tudi počene in izdolbene slonokoščene krogle in na-krivljeni drogi. Dobro se ni dalo na njem igrati. Toda dočim ga je bil Vujo ceno kupil, so plačevali igralci drago to dvomno kratko-časje. Izmed onih mladeničev je bil eden civilno oblečen, drugi, ka-teremu bi bil prisodil trideset let, je bil prvi poročnik pri cesarskih lovcih.

»Triplé buzara«, je dejal mladenič, ki je bil po vsej priliki kak uradnik; sunil je svojo kroglo in dovršil sunek, kakor ga je bil na- povedal, in tako je bilo partije konec.

»Želite morebiti še eno partijo?«

Hvala lepa,« odgovori častnik, »meni se nič več ne ljubi bezati krogle v tej zatohli beznici. Ako vam je všeči, se pojdiva raje šetat.«

»Drage volje. Do večerje je še dobro uro časa; torej ga lahko porabiva, da nekolikokrat premeriva promenado.«

»Jaz bi predlagal, da ideva raje na kako odprto mesto. Po naših ulicah se mora človek vedno ogibati ljudem in skakati po hrapavi kaldermi¹⁾; v vedni opasnosti je, da si zlomi ali vsaj zvine noge.«

»Prav imate; tudi je precej dolgočasno srečavati ter pozdravljati vedno iste obraze.«

Med tem sta bila poravnala svoj račun ter stopila pred kavarno, kjer je sedela, kakor smo dejali, družba častnikov.

»Kam pa?« ju ogovori eden izmed njih, iztezajoč roke in noge ter široko zevajoč.

»Na šetnjo«, odgovori častnik.

»Dovolite, da se vam pridružim tudi jaz?« reče drug častnik in vstane izza mize.

»Čim večja družba, tem ugodnejša bode šetnja«, odvrne prvi poročnik. »Namenila sva se na Alifakovac. Gospodje ste vsi pozvani, da idete z nami.«

Kmalu se pridruži obojici trojica ali četvorica častnikov ter vsi odrinejo v hladu jesenskega večera preko latinske ćuprije²⁾ mimo ce-sarske džamije³⁾ in konaka⁴⁾ po brežnih ulicah na mahalo⁵⁾, Alifa-kovac zvano, odkoder se je užival lep razgled čez sarajevsko mesto.

¹⁾ tlaku.

²⁾ mosta ³⁾ bogomolnice ⁴⁾ namestnikove palače ⁵⁾ mestni oddelek.

Dokler se ta gospoda kreče po ulicah, si jih lahko mi ogledamo ter se spoznamo lahko vsaj s prvim poročnikom, ki nas tudi edini zanima.

Alfred pl. Hillern je bil sin visokega dostojanstvenika na Moravskem, ki se je bil že umeknil v pokoj in užival svoj »otium cum dignitate« na svojem posestvu, katero si je bil kupil s prihranki svoje obilne plače in z doto svoje imovite žene, katera pa se je bila preselila v večnost že pred kakimi desetimi leti. Eden starejših bratov Alfredovih je bil okrajni glavar v Šleziji, drugi major pri dragonskem polku.

Alfred, najmlajši sin, naj bi se bil učil pravoslovja kakor najstarejši brat; toda za to karijero ni imel zadosti marljivosti in veselja. Ko je bil v gimnaziji v Brnu, se je bil objestno sprl s svojimi učitelji, in oče ga je bil poslal v neko manjše mesto in ga priporočil posebni skrbi gospodarja, ki je bil znan zaradi svoje stroge paznosti nasproti svojim varovancem. Toda Alfredu se je z različnimi zviti in drznimi sredstvi posrečilo večkrat izleteti iz kletke, kamor se je rano zjutraj precej napit vračal. Ko je bila mera njegovih grehov polna, je dobil »consilium abeundi«. Oče je poskusil še v enem mestu, da bi svojega sina srečno dovedel skozi kleči in sipine gimnazijskega šolanja. Ali naš junak je tudi tukaj raje spoznaval razne javne lokale, nego da bi se bil naporno bavil s suhoparnimi matematičnimi dokazi in še suhoparnejšo slovnico mrtvih jezikov, in rajše je srkal vino in srebal pivo nego zgodovinske in prirodopisne nauke. Naravno je bilo torej, da je naposled pritresel trojko domov, iz nraovitosti pa beležko, da se je vedel propisom povsem neprimerno.

Po svoji vplivnosti se je posrečilo očetu, da je spravil mladega nepridiprava v kadetsko šolo, kjer sta končno ostri red in nedostatek materijalnih sredstev — oče mu je bil jasli nekoliko više obesil — toliko pripomogla, da se je Alfred, kakor pravimo, »s silo preril« in dostal izpite, ki so ga usposobili, da je čez nekaj let postal častnik.

Toda tudi v tem novem zvanju ni pokazal posebne gorečnosti. Njegovo nerodno življenje je bilo krivo, da je često zanemarjal službene dolžnosti; njegova lenoba in brezbriznost sta bili vzrok, da ni bil posebno poraben, in tako se je zgodilo, da je ostal veliko let prvi poročnik, ko so njegovi drugi v vojaški šoli bili že dolgo stotniki.

To ga pa nikakor ni vznemirjalo. Samoljuben ni bil. Smoter njegovega življenja je bilo epikursko uživanje. Ker pa tudi v tem uživanju ni bil Bog ve kako izbirčen, mu je zadoščevala njegova plača

in primeček, katerega je dobival od svojega starega očeta; in tako je prilično izhajal ter lahko svojim željam ugajal.

Ko je bil v Sarajevo premeščen, je vodila njegove starešine gotovo tudi ta misel, da je njegovim sposobnostim najprimernejša služba, katero bode imel opravljati v Sarajevu. Bil je namreč načelnik nekemu magazinu vojaškega pohištva, a za ta posel ni bilo treba posebnih duševnih prednosti. Pri tem poslu pa mu je ostajalo toliko časa, da je večino dneva preživel v krčmi in kavarni, kjer se je bil izobrazil za izvrstnega biljardista. Tudi v kvartah mu ni bil kmalu kdo kos.

Alfred pl. Hillern ni bil nikakršen Adonis, in vendar se ne more reči, da ni bil sposoben vžigati občutkov v ženskem srcu, kar bi bil lahko on sam z mnogobrojnimi dejstvi dokazal, ako bi bil hotel kdo o tem dvomiti. Teh stvari sicer Alfred ni obešal na veliki zvon, vendar jih tudi ni tajil, ker njegov značaj ni bil tak, da bi se bil sramoval svojih zmag in triumfov, čeprav se niso ujemali z ono tenkočutnostjo, katero bi smel človek pričakovati od plemenitnika in častnika. Skratka: on je bil pravi »porcus e grege Epicuri«.

Omeniti nam je še neke malenkosti. Njegova toaleta ni bila najizbranejša. Navadno je nosil škornje. To nas ne bi motilo pri drugih častnikih, ki so morali s svojimi krdeli po blatnih cestah in močvirnih tleh gaziti. Njemu pa ni bilo treba blata gaziti izven mesta ter bi si bil lahko privoščil tudi ob navadnih dneh dopetne hlače in lahke črevlje. Čepica je bila precej potlačena, portepej pa tako razcufran, da od zlatih niti ni bilo več ostalo, nego nekaka senca. —

Vesela družba je korakala brezbrizno proti Alifakovcu. Tema se je polagoma spuščala, vendar je bilo nebo jasno in zatorej se je še dosti dobro videlo celo na večjo daljavo. V vežah so stale ženske, da se naužijejo zvečer malo svežega zraka. Bilo je starih in mladih, a naša družba se je ozirala seveda samo po mladih in lepih. Zdaj je rekel ta kako šaljivo, zdaj drugi podražil kako dekle, ki se po tamošnji navadi niso prestrašene umikale tujcem; kajti v svoji naivnosti niso od njih pričakovale nič hudega. Našim čitateljem in čitateljicam se bode morda sploh čudno zdelo, da žene in še posebno dekleta zvečer stoje v vežah, in vendar je to običaj ne samo pri nižjih stanovih, nego tudi hčere odličnejših rodovin prihajajo v tem času v vežo ter se posečajo druga drugo ter med seboj kramljajo. To priliko seveda izkoriščajo tudi mladeniči ter dvorijo dekletom, ker se jim tu ponuja ona redka prilika, ko se je mogoče sestati mladeži obojega spola.

V veži ene najsiromašnejših hiš je slonela ob stežaju mlada deklica, menda ne več nego šestnajst let stara. Tudi mimo nje idoč so mladeniči šale zbijali. Eden izmed njih ji je nazval »dober večer«, in ona je spodobno odzdravila.

»Uživaš-li hlad, seko¹⁾?« jo je vprašal drugi. Tako se je razvil kratek razgovor in vsakdo je imel kako vprašanje. Oni je želel vedeti, je-li visok klanec, po katerem jim je iti, da dosepejo do razgleda, ta ji je rekel nekaj laskavih besed, hvalil nje žarno oko — a ona je vedela vsakemu odgovoriti; onega je prijazno poučila, a tega je dovtipno zavrnila. — Tudi Alfred se je umešal v pogovor in, ker je srbsčino čudno lomil, je vzbujal glasen smeh ne samo svojih drugov, nego tudi mladega dekleta. Ker je Alfred od doma znal češki, se je bil kmalu naučil za silo srbski govoriti; seveda je bil njegov jezik mešanica čeških in srbskih besed in oblik; pa tudi naglas ni bil baš srbski.

Družba je končno dospela na vrh hriba, ki se razprostira nad Alifakovcem. Ustavili so se na planem mestu, kjer je bil mezar ali turško pokopališče. Posedli so pod »türbe«, t. j. grobni spomenik v obliki lope s streho, ki je okrogla, kakor kupola ter sloni na stolpičih.

Že je bil postal popoln mrak. Ali srebrna mesečina je bajno obsevala bele stene hiš ter se odsevala v Miljacki, ki je šumela globoko v dolini. Onkraj reke proti severu sta se svetili žolta in bela trdnjava ter se pomaljali iznad nizkih kolib turških. Proti jugu se je vijugala kakor srebrn trak reka; na obeh bregovih pa so se nizale brezštevilne hiše in vitke munare, ki so se zdaj lesketale v mesečini, kakor popreje v solnčni luči. Prostorna mesta med hišami in raznimi ulicami so bila s travo zarasla; iz nje pa so štrleli blede nagrobni kameni. Celo sliko pa so okroževale na vseh straneh visoke gore.

Naša družba se je napajala s krasnim pogledom, in vsi so glasno izražali svoje zadovoljstvo. Edini Alfred je molčal in se ni udeleževal glasnega občudovanja, a nihče se ni zmenil za to niti opazil, da manjka njegovega glasu pri vzklikih, ki so vsi vprek brneli.

Misli Alfredove pa so bile celo drugam zamaknjene, nego v krasoto narave. Vse njegovo mišljenje in čuvstvovanje je bilo preveč prozajsko, da bi se bil sploh kdaj ogrel za prirodne krasote.

Danes pa mu je branila še druga slika, da ni videl nič onih lepot, za katere so se navduševali njegovi tovariši. Ta slika je bila podoba onega dokleta, s katerim se je razgovarjala naša družba, šetajoč skozi Alifakovac.

¹⁾ sestra.

Res, da je bil Alfred presuhoparen, nego da bi se bili mogli njegovega srca dojmiti globlji vtiski, katere bi bilo nanj napravilo žensko bitje. Tudi je bil v ljubovnih poslih že toliko izkusil, da ga ne bi bila zlahka omanila ženska lepota, osobito ako je bila v društvenem obziru na tako nizki stopinji, kakor je bila menda ona devojka. Tudi sedaj mu ni bil ogenj blage ljubezni vžgal v srcu plamena, nego mu je bila surova prigravica zapalila drob. —

Ko se je bila družba nagledala lepega prizora, se je jela pripravljati na odhod.

»Jaz predlagam,« se je oglasil eden izmed častnikov, »da se vrnemo v mesto po strmem potu, ki vodi na cesto ob reki Miljacki.«

»Prav tako; pot ni samo krajši, nego zvečer tudi prijaznejši, ker ni tako zapuščen, kakor oni, ki vodi mimo konaka.«

Vsi so bili pripravljeni kreniti po strmem potu; samo Alfred se je ustavil, rekoč: »Tedaj se pa poslavljam od vas, gospoda moja!«

»Oho, kaj se ne misliš vrniti v mesto; hočeš-li še dalje medleti v mesečini, kakor kak zaljubljenec? Le rajši se vrni z nami, kakor si prišel z nami.«

Alfreda so spekle te besede, ker je čutil, da so ga zasačile, in da so mu bili tovariši na pravem sledu. Prisiljeno se je torej nasmehnil in dejal: »Ne morem. Zmenil sem se z doktorjem Schwarzem, da ga danes posetim; obljubil mi je, da mi razkaže svoje novo lovsko orodje, katero si je z Dunaja naročil.«

»Saj ga še doma ni, odšel je danes nekam na komisijo, in se še ni mogel vrniti.«

Alfred se je bil izpodtaknil s svojo lažjo. Toda ni se hotel vdati; zatorej je dejal: »Res je, ali jaz ga na domu počakam ter se z njim zmenim za prihodnji lov, da dobim o pravem času potrebnega dopusta.«

Ostala družba je odkorakala po strmem potu, Alfred pa jo je mahnil po onem potu, po katerem je bila preje prišla vsa družba. »Pa zdravo in na svidenje zvečer pri Orientu.«

Alfred pa, iznebiti se sitnih mu tovarišev, je hitel proti hiši, pred katero je bil zagledal tisto lepo dekle, toda veža je bila prazna. Drzno je odmaknil na pol priprte dveri, a dekleta ni bilo nikjer. Dalje si vendar ni upal. Obotavljal se je še nekoliko časa in rožljaj s svojo sabljo; naposled je le videl, da je ves trud zastonj, in odšel je.

Spotoma je stopil zares tudi v stanovanje doktorja Schwarza, katerega pa ni bilo doma. Od sluge je zvedel, da se gospodar danes niti ne vrne, nego da ga pričakujejo šele drugi dan.

Nato je odšel v »Orient«, t. j. v tisto gostilnico, kjer je navadno večerjal. Tam se je pri svojih drugih večje izmotal iz kočljivih vprašanj zaradi svojih potov, a danes ni bil »spiritus agens« vesele družbe kakor po navadi in je tudi preje zapustil gostilnico, nego sicer.

* * *

Mlada Mara, ki je Alfreda spravila iz ravnotežja, je bila zares lepa deklica. Bila je srednje veličine, lepo vzrasla, vitka. Obraza je bila ovalnega in izredno pravilnega; nad črnimi očmi so se vile goste obrvi, »obrvice, kao dvije pijavice«, kakor pravi narodna pesem. Nad drobnimi ustnicami je delil tenek, raven nos blede obrazek, visoko čelo pa so okroževali temnorjavi lasje. Tej glavi se je podajal kaj dobro temnordeči fesič s črno kito. Neobilno poprsje je pokrivala prozorna tančica, preko nje je imela anterijo, nekako pisano košuljo z dolgimi rokavi, ki so od komolca niže navadno razklani, pa se dajo tudi zapeti z gumbiči in zankami. Preko anterije je imela namesto steznika (modrca) kratek telovnik, z zlatim robom obšit, spredaj globoko izrezan in brez rokavcev. Noge so bile v širokih dimijah¹⁾. Namesto opankov je imela na nogah »naluhne«, kakor jih nosijo navadno ženske, posebno dekleta in otroci. To obuvalo je sestavljeno iz lesenega podplata na dveh lesenih podstavkih; eden je pričvrščen malo za prsti, drugi pa pod peto; skozi usnjen trak, pričvrščen na sprednjem delu, se nataknejo prsti. To obuvalo je sicer ceno in v globokem blatu sarajevskih ulic prav koristno, ali ker sili dotičnika krčiti prste, da se naluhne ne zmuznejo z nog, zato so noge na vnoter obrnjene in je hoja nekako prisiljena. Taka hoja je kazila nekoliko tudi Maro, vendar je bil ta nedostatek nje lepote proti drugim telesnim vrlinam jako malenkosten.

Mara je bila edino dete dundjerina²⁾ Mihajla Rendića. Le-ta se je bil priselil odnekod iz Hercegovine; za njegovo prejšnje življenje se nihče ni brigal. Ker je bil spreten tesar, si je ustanovil še precej udobno življenje. Seveda, trgovci so spravljali z manjšim trudom žolte dukate, on pa se je mnogo znojil in mučil, da je pošteno preživil sebe in svojo ženo — oženil se je bil namreč v Sarajevu — in semtertja prihranil kak križavec ali kako belo medžidijo.³⁾ — Potrebe njegove res niso bile velike.

Stanoval je v hiši svoje tašče na Bistriku. Da ta hiša ni bila podobna kakí palači, si lahko mislimo; pa bila kakršna bila, prostora je bilo v njej za njegovo skromno družino, pa tudi za taščo. Ono

¹⁾ Ženskih hlačah ²⁾ rokodelca ³⁾ turški srebrni denar.

malo obleke, kar je je sam potreboval in ženske v hiši, si je nabavljaj iz prihranjenih novcev od svojega zaslužka. O hrani pa ni treba mnogo govoriti; za-njo ni trošil mnogo; v tem ga je podpirala še njegova pravoslavna vera, v kateri je tretjino dni v letu postnih; v teh dneh pa tudi bogatejši zemljaki njegovi prežive post, zvečeč od jutra do večera bučno zrnje in kuhan fižol, ter si tolažijo tako kruleči želodec, dokler ne ležejo spat. Vmes popijejo kako čašico črne kave ali rakije. Troški o velikih praznikih, ko se čez mero nasitijo mesa, ne dosejajo ni daleko prihrankov med postom; in tako je mogoče tudi človeku brez znamenitih dohodkov prišchedeti nekaj grošev; a ljudje jih niso znali nalagati na dobre obresti, nego so hranili doma v sanduku¹⁾ »bijeje novce za crne dane«.

Kakor smo bili povedali, se je bil Mihajlo oženil in sicer s hčerjo drugega tesarja, ki seveda ni bil dosti bolj imovit od njega samega. Pridomazetil pa se je bil Mihajlo vsaj pri človeku, ki je imel hišo in ki si je bil v teku dolgega življenja in dundjerovanja svojega prihranil nekoliko stotin grošev, in zato je imel nadejo, da nekdaž hči podeduje kolibo in prihranjeno vsoto. Starec je res kmalu umrl, a tudi žena njegova, tašča Mihajlova, se je skoro preselila v boljšo večnost. Ostal je torej sam s svojo bolešno ženo in hčerjo Maro, katera je bila tedaj pet ali šest let stara. Uboga žena je hirala za sušico. Mož je klical vse tedanje ecime²⁾ in babe-vračare. Ti so ji zapisavali različne leke; pila je čaje najrazličnejših rastlin, se mazala z zajčjo, jelenjo mastjo in drugimi mazili, kadila z različnimi kadili. Ali vsi lečniki in vsi leki ji zdravja niso povrnili, pač pa so do dna izpraznili mošnjo, kjer je imel Rendič spravljene podedovane srebrnjake. Ko mu je naposled žena umrla, si je moral celo neko vsoto izposoditi, da je plačal pokop. Čifut³⁾ Alkalaj mu je bil nekaj denarja posodil z visokimi obrestmi. Teh pa ni zahteval, in kadar se je Mihajlo zmislil, da bode treba povrniti dolg, ga je tolažil, da mu ni treba skrbeti za to malenkost. Ta navidezna dobrohotnost židova je storila Mihajla brezbriznega. Posledice te brezbriznosti je morala pozneje trpeti Mara.

Nekega dne prineso možje na nosilih Mihajla domov. Zjutraj je sicer tožil, da se ne čuti povsem zdravega, vendar je bil šel na delo. Popravljaj je nekje leseno džamijo. Zlezal je po lestevici v džamiji na hodnik munare in se pripravljaj na svoje delo. Sedel je tako, da mu je ena noga visela preko hodnikove ograje. Kar se mu v glavi zvrtil; zastonj se je izkušaj uloviti za ograjo; prevesil se je na vnanjo stran;

¹⁾ škrinji ²⁾ lečnik ³⁾ žid.

zvalil se je na tla ter si razbil na kaldrmi črepinjo. Tudi kri se mu je ulila iz ust, nosnic in ušes. Ljudje, ki so bilj v bližini, so mu sicer pritekli na pomoč, ali tu ni bilo več pomoči. Mrzla voda, s katero so ga polivali, je imela edino ta uspeh, da se je za nekaj trenutkov zopet zavedel, in tako so ga prinesli še živega domov.

Čez dva dni je umrl, in Mara je ostala sirota v enajstem letu svoje dobe.

Sedaj se je oglasil žid s svojo terjatvijo. Ker Mara ni imela s čim plačati dolga in naraslih obresti, so prodali hišo za majhno ceno, in preostanek kakih petdeset grošev¹⁾ je bil ves imetek sirote, katero je bil, čeprav nerad, pod streho vzel neki opančar, ki je bil vdovec po materini sestri, z imenom Nikola Vuković. Ta je stanoval v ulici, kjer je našla Alfredova družba Maro.

Ta Vuković ni bil nič kaj vabljava oseba. Tudi ne bi bil Mare pod noben uvet k sebi vzel, da se ni nadejal dobička. On namreč ni vedel, da je hiša Rendićeva vsa zadolžena, in poleg tega je celo mislil, da hrani Rendić še vedno one tolarje, katere mu je bil ostavil tast. Vuković pa je bil tudi potreben denarja. Ker je bil od nekdanj lehkomišeln, je delal samo takrat, kadar mu je voda v grlo tekla. Ko si je prislužil zopet nekoliko okroglega, se je potikal po mehanah²⁾ in srkal sladko-žgočo rakijo, dokler se ni z opojno pijačo omamil in pijan prikolovratil domov, se zvrnil na minder³⁾ in spal, dokler se je zopet toliko zavedel, da je svoje nevedno življenje nadaljeval. Samo kadar mu je zmanjkalo novcev in kredita, potem se je lotil zopet dela. A njegovi mušterije⁴⁾ so se kmalu naveličali netočne postrežbe ter so izostali drug za drugim; da bi prodajal gotovo robo, zato mu je nedostajalo gotovega novca za nakup usnja; pa tudi delo je prihajalo vedno slabše; končno je krpal samo še stare opanke, in zaslužek je bil kaj mršav. Ko je torej njegov svak, s katerim ni mnogo občeval, tako žalostno končal, se je vdal ljudem, ki so ga pregovarjali, naj da zavetišča siroti Mari, toda samo zato, ker je računal, da se bode okoristil z novci, katere mu prinese Mara v hišo. Pa nadeja ga je ljuto prevarila. Ono malo grošev, kateri so ostali Mari, so jedva zadoščali, da si je včasih omislila kako krilo, katerega bogme ni menjavala tako često, kakor je pri naših dekletih navada. Zato jo je pa tudi nje rednik gledal prav neprijazno, in življenje v hiši Vukovićevi ji ni bilo posuto z rožicami, nego s trnjem.

¹⁾ groš = 8·5 krajc. ²⁾ gostilnicah ³⁾ nizek oder ob stenah sobe, pokrit s slamenjačami in blazinami. Na minderju sede ljudje in tudi spavajo. ⁴⁾ naročniki.

Mara je bila vrlo nadarjeno dete. Da je od svojega detinstva uživala primerno odgojo, bi bila postala izvestno vzor mladega dekleta iz rokodelskih krogov. Žal, da so bile obiteljske razmere take, da odgoja ni ustrezala zahtevam zdravega razuma. Mati je bolehalo in zategadelj se ni mogla primerno pečati z odgojo hčerke. Ker je bila sama hitre jeze, je podedovala od nje tudi Mara to svojstvo. Ko ji je mati umrla, je oče razvadil svoje edinče. Izkušal je ustreči vsaki želji njeni, in ne varamo se, ako sklepamo, da je tudi zadovolitev hčerinih želja pomagala zmanjšati gotovi imetek in povečati dolg.

Ko je naposled prišla v hišo Vukovićevo, je bila razočarana, ko se je morala pokoriti surovemu redniku. Ščasoma se je sicer privadila temu življenju, čeprav težko.

V hiši Nikole Vukovića je vodila gospodinjstvo neka daljnja sorodnica njegova, ostarela devojka, ki je bila prav čemernega značaja. Ta ni baš prijazno postopala z detetom, ki je moralo opravljati v nežni dobi opravila deklet najnižje vrste. Ako se ni brzo kretala, je priletela tudi mnogokaka zaušnica. Niti tedaj, kadar ni bilo nujnega dela, pisana mati detetu ni privoščila, da bi se bilo igralo, ampak jo je zapirala. — To postopanje je ogorčilo deklico ter ji vzbudilo željo po svobodi, ki ni ugasnila niti tedaj, ko je po smrti Vukovićeve sorodnice vodila ona sama gospodinjstvo v hiši svojega rednika. Kako bi bila tudi mogla biti zadovoljna in vesela pokraj surovega pijanca, ki ji je redkokedaj privoščil prijazno besedo, a ji često očital, da mu je nadlega, katero mora rediti.

(Dalje prihodnjič.)

LISTEK.

»Ljubezen in rodoljubje.« (Konec.)¹⁾ Kakor vsaki pravi umetnik, ima tudi Govekar take oči, da vidi, kamor se obrne, hvaležne snovi za novelo, povest, roman. On ne vpraša, kakor Lermontovljevi pisatelj: »о чемъ писать?«, ampak iztegne samo svojo umetniško roko sredi pisanega življenja . . . »und wo er's packt, da ist's interessant«.

To pot je bil zagrabil za zanimiv kos našega političnega življenja. V povesti »Ljubezen in rodoljubje« gledamo verno in resnično sliko iz našega narodnega bojevanja »za bitje ali nebitje«, vidimo epizodo iz naše politične

¹⁾ Prav tako laskave ocene o tej Govekarjevi povesti so prinesli še sledeči listi: Hrvatski »Vienac«, števil. 13. — »Slovenski Narod« — »Slovanski Svet« — »Edinost« in »Slovenka«; prav posebno priznavalno kritiko pa je objavila »Svoboda«, ki je tudi nasvetovala: »naj bi se izdajala cenena ljudska knjižnica, v kateri bi se med drugimi ponatisnili zlasti Govekarjevi spisi.« *Opomba uredništva.*

renesanse. Vse, kar tu vidimo in slišimo, nam je znano; saj ta borba za politično enakopravnost še ni dokončana, nego se še razvija pred našimi očmi. Pa v tej povesti ne gledamo samo politike, čeprav zavzema sredino celega dejanja; gledamo še več . . . gledamo v njej cele ljudi z vsemi njih človeškimi nagibi in srčnimi potrebami. Vzporedno z ljubeznijo do naroda se vleče skozi vso povest rdeča nit Kresove ljubezni do Melanije. Kaj je bolj naravnega nego to? Kres ne bi bil cel človek, da ne bi čutil nikakršnih simpatij do lepe in izobražene deve. In Govekar ne bi bil pravi umetnik, ko nam ne bi bil odkril te najbolj človeške strani v Kresovem značaju. Ta najnaravnejši čut človeški, pred katerim razni Tartuffi tako zavijajo oči, če zadenejo obenj kje v kaki pesmi ali povesti, je korenina celo abstraktnješi ljubezni, kakršna je ljubezen do naroda in domovine. Ljubezen do Melanije pa je tudi najpoetičnejši kontrast političnim bojem taborskim. Tako nam tudi Tolstoj v svojem romanu »Vojna in mir« ne opisuje samo pravih bojev med Rusi in Francozi, ampak nam kaže rusko družbo tedanjih časov sploh; ni je skoro strani v življenju človeškem, katere se veliki ta romanopisec tam ne bi bil dotaknil. In kako krasen kontrast divjim bojem je n. pr. ljubezen nežne in blage Nataše do grofa Andreja Bolkonskega! . . .

Dvojna ljubezen je podlaga torej Govekarjevi povesti, in če ji je dal naslov: »Ljubezen in rodoljublje«, je to pravzaprav pleonazem, ker je rodoljublje pač tudi — ljubezen.

* * *

Govekar je realista, kakor so realisti naši najboljши novelisti v svojih najboljših spisih. Ker pa je najmlajši in je vzrastel sredi našega realističnega časa in se je tudi kot umetnik učil največ od realistov, zlasti Francozov, zato je tudi med vsemi slovenskimi novelisti najbolj realističen.

In kak naj bi bil dober novelist-umetnik, če ne realista?

V življenju leže snovi vsej poeziji. Zato so pravzaprav vsi poeti, ki so jemali snovi svojim umotvorom iz življenja, realisti. In verneje ko so nam kazali v svojih spisih tisto življenje, tem bolj zaslužijo ime »realista« . . .

V življenju, v prirodi je poezija. A tam, kjer gre človek brez umetniških oči in brez umetniškega čuta ravnodušno mimo in ne vidi in ne sliši »ničesar«, tam vidi umetnik poezijo, ki nam jo potem pokaže, bodisi z barvami na platnu, z dletom v marmorju ali pa z živimi človeškimi besedami. Poezijo in umetnost vidimo torej šele, ako gledamo življenje ali prirodo skozi dušo umetnikovo, pesnikovo. Duša umetnikova je potreben, neizogiben medij med nami ter med življenjem in prirodo. Toda umetnik, pesnik, novelist vendar ni samo fotograf življenja; on je več! Res, da vidimo v dobrem realistično-političnem spisu življenje, toda to življenje že ni več življenje »samo ob sebi«. To življenje je šlo skozi dušo umetnikovo, poetovo pa je pri tem skrivnostnem prehodu ustvarjanja vzelo nekaj umetnikove individualnosti na-se, kakor vzame podoba, ki jo gledamo skozi barvano steklo, kolorit tega stekla na-se. Življenje, ki je vidimo torej skozi ustvarjajočo dušo novelistovo, je sicer resnično življenje, o b enim pa nekaj čisto novega — umetnost (umotvor). A tista duševna moč, s katero umetnik-novelist ali dramatik prestvarja realno življenje v umetnost, je fantazija. In fantazije, brez katere si sploh umetnika še misliti

ne moremo, potrebuje tudi realist in to prav obilo. To je problem poezije, umetnosti, posebno pa realistične poezije . . .

Lermontovljevi »čitatelj« (v poemu: »Журналистъ, читатель и писатель«) porogljivo vpraša slabe noveliste, ki ne kažejo živih ljudi, češ:

»СЪ КОГО ОНИ ПОРТРЕТЫ ПИШУТЪ?

ГДѢ РАЗГОВОРЫ ЭТИ СЛИШУТЪ?»

Moderni novelist-realist pa ve, kje jemljejo vsi pravi slikarji modele svojim podobam. Tam, od koder jemlje slikarji svoje modele in motive, tam jih jemlje tudi pravi novelist — v življenju. Tam, povsod v življenju, koder novelist srečava žive ljudi: po ulicah, po elegantnih salonih, po kmetijskih kočah, po železniških kupejih, po cerkvah, po šolah, po tvornicah . . . tam se mu kar sami ponujajo tipi, češ »zdaj pa mene posnemi!« »Ali ne vidiš, kakšen original sem jaz?« — »Mene še tudi nimaš v svoji mapi!« se mu ponuja drug model . . . In tam le mu tretji s širokimi koraki zastavi cesto in ga prosi, naj še njega vzame v kako povest. — »Takšnega-le, kakršen sem jaz, pa res še niste videli svoje žive dni! Saj ne pozabite na me, gospod Govekar, kaj ne, da ne?« In tako dalje . . .

In zato potem ti Govekarjevi junaki in junakinje, kakor osebe vseh pravih realistov — povsod nastopajo kakor živi ljudje in se vedejo popolnoma naravno. To so ljudje iz mesa in kosti, iz krvi in živcev, ljudje z duhom in srcem. Oni so to, kar morajo biti po svoji krvi in vzgoji, kar je iz njih naredilo podnebje, pleme in pa družba, katero francoski kritiki nazivajo »milieu«, ruski pa »sreda«. Ta »sreda« je s svojim duševnim ozračjem posebno vplivala na osebe, na značaje, in poglobljena skrb pravega realista je, da nam vsaki značaj pokaže v odvisnosti od te »srede« . . . Kakor ljudje v življenju, tako morajo torej tudi ljudje v dobri povesti imeti svoje strasti, slabosti, svoje simpatije, pregrehe, kreposti in ideale. Zatorej lahko v najrealnejši povesti nastopajo najidealnejši značaji. (Prim. Kresa in Melanijo!). Kakor v življenju, treba torej tudi, da v dobri povesti srečamo ljudi značajne, fanatike principa; treba pa, da srečamo tudi ljudi, »katerim bog je trebuh«, filistre in filistrinje ter razne »fruges consumere natos«. Pameten in razumen čitatelj ne išče v povesti, v drami ne samih angeljev, pa tudi ne samih satanov.

»Naši junaki in junakinje, gospoda, govorijo, mislijo in čutijo, kakor vi živi ljudje in mi — pisatelji sami« — tako pravi vsaki realist. Da, en model ima vsaki pisatelj zmerom pred seboj: to je on sam! »Γνώμη σφόδρα!« je prvi pogoj vsakemu resničnemu umetniku, novelistu, liriku, dramatik. Človeško »srce« z vsemi njegovimi strastmi, vse njegove skrivne kote do najmanjših gub mora poznati, kdor hoče biti dober umetnik. Treba poznati življenje, treba znati opazovati. In bolj ko kdo vse to pozna, tem večji umetnik utegne postati.

A pravi umetnik in tudi realist-novelist ne zajema samo iz življenja golih modelov, on sam tudi nekaj dodaja svojemu umotvoru. In tisto, kar umetnik vdihne svojemu umotvoru, to je njegova individualnost. Bolj ko je razvita ta individualnost v umetniku, tem izvirnejši je. Vsa dela velikih umetnikov vseh narodov nosijo na sebi pečat individualnosti.

Ne moremo si tudi misliti velikega umetnika, poeta, novelista, ki s a m ne bi imel nikakršnih idealov, principov in nam tistih svojih plemenitih

nazorov nikdar ne bi odkril v svojih delih. Pesnik, ki bi bil sam brez idealov, sploh ne bi bil pesnik, ampak navaden dinar. Pa, če nam realisti-
 novelist v posameznih osebah naravnost ne riše idealnih ljudi, je pa morda spis kot celota utelesba kakega ideala? Povest »Ljubezen in rodoljubje«
 je tudi kot celota posebljena ljubezen do naroda in domovine. In tisti, ki so Govekarju očitali, da nima nikakršnih višjih misli, nikakršnih principov, so se sedaj lahko prepričali, da je realisti Govekar ob enem tudi velik idealist . . . In baš, ker v realnem življenju, kakršno nam kažejo realisti, ljudje ne jedo in pijo samo, tudi se ne ljubijo samo, ampak tudi mislijo, se bore ne samo za »ljubi kruhek«, ampak tudi za najvišje ideale človeštva, zato hočemo v dobri povesti videti tudi borbe za ideje, hočemo čitati globokih misli, videti tendenco. Ali nimajo spisi najboljših modernih pisateljev kake tendence in niso li polni najglobljih misli? Prim. spise Tolstega, Turgenjeva, Garšina, Boborykina, Gogolja . . . med Hrvati n. pr. Šandorja Gjalskega! Realizem je torej tako resničen, kakor je resnično življenje samo, in realizem ostane, ko efemernih »modernih«
 prikazni: dekadentizma, simbolizma — zdavnaj več ne bo . . .

* * *

Govekarjeva muza je jako plodovita. Dasi razmeroma še mlad, je napisal že lepo vrsto povesti in novel, in če bi tudi poslej ničesar leposlovnega več ne spisal, mu je brez ugovora zagotovljeno v naši književnosti odlično mesto.

Če daje gorski studenec veliko vode, sklepamo po pravici, da mora globoko izvirati. Tako tudi mislimo, da ima pisatelj, kakršen je Govekar, bogato umetniško zalogo v svoji duši. Spisi Govekarjevi — kakor tudi Mur-
 nikovi in nekaterih drugih — značijo brez dvoma v marsikaterem oziru in na marsikatero stran odločen napredek v lepi književnosti.

Čemu je potem mladina, če ne za to, da prinese na svet, med narod novih idej, ali da ideje, ki sicer niso čisto nove, izraža in upodablja v konkretnjših, novih, popolnejših oblikah? . . .

Z novelami n. pr.: »Dr. Strnad«, »Sama svoja«, »Vzor« je Govekar pokazal, kako si je osvojil stil in dikcijo modernega leposlovja. Živahna in pretresujoča slika »Socijalist« nam priča, da je že študiral tisto svetovno gibanje, kateremu se nobeden izobražen človek ne more in ne sme več izogniti — »socijalno vprašanje«. Beda brezposestnih mas, borba z izkoriščajočim, demoralizujočim kapitalizmom . . . kaka bogata zakladnica je tu mislečemu pesniku, novelistu, dramatik! V katerem taboru ima v tem boju stati človekoljubni umetnik, to mora pač sam vedeti . . .

Največje, najvažnejše in umetniško najbolj dovršeno delo Govekarjevo pa je dosedaj roman »V krvi«, ki je vzbudil toliko pozornosti in toliko brezmiselnega — nasprotstva. V tem romanu se je pisatelj postavil na stališče skrajnega realizma; recimo naravnost: naturalizma. Problem, ki ga je avtor rešil v tem romanu, je velike važnosti in neizmerno zanimiv, namreč problem atavizma ali dedičnosti. A, kar se tiče romana samega, mora vsaki nepristranski človek reči, da je Govekar sijajno rešil svojo nalogo. »Tončka«
 Pajkova postane to, kar je morala postati vsled svoje »krvi«, vsled tega, kar je podedovala po svoji materi, in kar je iz nje naredila družba in

moralno ozračje — milieu — v katerem je vzrasla. Govekar ne taji »svobodne« volje (kolikor je človek [sploh] ima), ne taji vpliva vzgoje, posvetne in verske — on hoče s tem romanom le na podlagi znanosti pred vsem pokazati, kako važno ulogo igra v človeškem značaju in vsled tega v človeški usodi tisti činitelj, ki mu pravimo »kri«, t. j. dedičnost. In baš ta činitelj se je dosedaj vse preveč preziral in premalo upošteval!

Naturalizem je poglobljeni realizem; naslanja se rad in največkrat na znanost, hoče vsaki stvari priti do dna. Naturalizem je naravna posledica današnjega modernega naziranja sveta. Moderni, znanstveno vzgojeni človek se je bolj poglobil v ta vidni, dejstveni svet, računa le s tem, kar se da dokazati, z eksperimenti dokazati. Naturalizem, kakor že njegovo ime kaže, ljubi torej naravo kot tako, jo uči ostreje opazovati in proučevati. Pred vsem pa se oklepa naturalizem človeka in tudi njega opazuje in analizuje in izkuša vse na njem in v njem razlagati zgolj z naravoslovnega stališča . . .

Ali smo mi Slovenci spravili na svet naturalizem? Ali ga je Govekar iznašel?

Nas je tako malo in usoda nas je postavila med velike kulturne narode, da bi take moderne literarne struje, kakor je naturalizem, bile prišle itak prej ali slej med nas, ali se jim ustavljamo, ali ne . . . In, recimo, da bi bil naturalizem tudi napačen v marsičem — ali ni res, da moramo biti Govekarju le hvaležni, da nam je ustvaril v našem jeziku tako klasičen primer naturalističnega modernega romana?

Od druge strani spet se je očitalo Govekarju, da so nekatere osebe v romanu »V krvi« kar gola fotografija nekaterih znanih gospodov in dam v nekem slovenskem mestu. Nam, ki živimo ob periferiji domovine, seveda niso znani živi modeli Govekarjevih novelističnih oseb, in prav zato se nam ne sme zameriti odkrita in nepristranska beseda.

Pred vsem seveda ne verjamemo, da bi bil imel pisatelj romana »V krvi« kak hudomušen postranski namen; ta misel je povsem izključena. Ako je kdo morda res spoznal, ali je vsaj mislil, da je spoznal tiste žive osebe, ki so služile Govekarjevemu romanu za model, prihaja pač to deloma iz naših malenkostnih razmer. Kakemu nemškemu novelistu ali romanopiscu, ki je študiral žive modele in resnično življenje n. pr. na Dunaju ter izda potem svojo knjigo v Berlinu — nihče ne bi očital glede modelov kaj takega, kar se je baje očitalo Govekarju. Ako pa presodimo to stvar s čisto umetniškega stališča, bi moral biti vsaki romanopisec (in tako tudi Govekar) samo ponosen na to, če mu kdo reče, da so osebe njegovega romana tako realistične, da so kar fotografski podobne živim osebam iz življenja . . . Opozicija slovenskim naturalističnim romanom nima pametne podlage. Če naši ljudje ne najdejo takih spisov v domačem jeziku, pa jih bodo čitali v tujih jezikih in v prevodih . . .

Spuščati pa se v polemiko s tistimi kritiki, ki so se zbirali pod zastavo rajnega »Rimskega katolika«, in ki se še zbirajo n. pr. okoli »Slovenca« — to je pa že najnehvaležnejša stvar. Povest »Ljubezen in rodoljublje« n. pr. je pisana tako, da jo sme čitati pač menda vsaka odrasla institutka. Govekar je menda že pri spisavanju imel pred očmi občinstvo, kateremu je namenil svoje najnovejše delo; vezal si je torej — gotovo ne

rad — roke in peroti že sam; pisal je tako rekoč »in usum delphini«. In vendar — kdo hi mogel verjeti? — so vstali tudi proti tej povesti ljudje, katere je baje strašno »pohujšala«. V odboru »Slov. Matice« je nastal hrup, ko se je zvedelo, kdo je spisal povest, in kakšna je njena vsebina¹⁾; in da se ni sam g. predsednik krepko in odločno potegnil za »Ljubezzen in rodoljubje«, bi jo bili pokopali nekateri tako zvaní katoliški kritiki in odborniki Matičini! In še pozneje, ko je bila povest že sprejeta, odlikovana s častno nagrado — še zdaj je moral avtor marsikaj, tudi bistvenega, črtati . . . Kaj takega je pač samo pri nas možno! — In vendar je umetnik, kadar postane sam svoj, suveren v svoji stroki in ni dolžen od nikoder prejemati nikakršnih ukazov, k večjemu nasvete, če jih hoče poslušati . . . Da, polemika z našimi tako zvanimi katoliško-estetičnimi kritiki je nevhvaležna. Kdo so pri nas tisti možje, ki se zbirajo v tem taboru? To so navadno ljudje, ki sami niso nikdar ničesar umetniškega ustvarili, zato tudi nimajo pravega pojma o bistvu in o svrhi umetnosti in poezije. Kar vedo v tej stroki, vedo samo iz sive teorije, ne pa iz svoje izkušnje. In vendar — kake apodiktične sodbe izrekajo o stvareh, ki jih ne razumejo! Čitali so strašno veliko, videli veliko sveta in tudi življenje poznajo že popolnoma; saj so nekateri taki kritiki (n. pr. v R. K.) dospeli celo že do zadnjega semestra bogoslovja! . . .

Stališče naših »katoliških« kritikov je absolutno versko stališče. Vsakdo se sme postaviti na stališče, na katero hoče; vpraša se samo, če je njegovo stališče pravo. V svetovni prosveti višje stoječi narodi so že zdavnaj dokazali, da takšno, versko, stališče nikakor ni zadostno pri ocenjevanju umetniških in pesniških del, marveč, da je skrajnje enostransko.¹⁾ Kdor se postavi na tako stališče, ta mora dosledno zavreči najlepše bisere svetovne literature in umetnosti starega in novega časa. To se je povedalo že stokrat in stokrat! — Največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega. Zato je tudi najvišje estetično stališče — stališče humanitete. Največji duhovi drugih narodov so že zdavnaj dokazali, da ne moremo govoriti ne o paganski, ne o židovski, ne o indski, ne o mohamedanski niti o krščanski estetiki, ampak o estetiki splošno-človeški. Tako vsaj uče drugi, naprednejši narodi, nego smo mi Slovenci. To tukaj konstatujem. Gotovo je tudi to, da mi sami ne moremo imeti svoje posebne estetike, niti svoje posebne kulture, ker smo samo majhna vejica velikega drevesa — človeštva. In ravno zato moramo — hočemo ali nočemo — napredovati, drugače pride evropska prosveta

¹⁾ »Dom in Svet« se izpodtika tudi ob dvoboju, v katerem je padel Kres. Učenemu, a nelogičnemu g. kritiku bi jaz samo svetoval, naj odpravi barbarski dvoboj iz človeške družbe — pa ga ne bo v nobeni povesti več srečal. *Poročevalce.*

¹⁾ Kam privede lahko človeka enostransko versko-estetično stališče, to dokazuje n. pr. g. dr. Lampe v lanskem »Domu in Svetu« štev. 17. Ta kritik je najsvobodomiselnjši med vsemi »katoliškimi« našimi kritiki; piše še najbolj objektivno in lojalno; zavijati in lagati ni njegova manira. Pa enostransko stališče je zavedlo že tudi njega v absurdnost. — V tisti številki ocenjuje namreč moje »Lirske in epske poezije«; pripozna pravično, da se moje »poezije« bore za svobodo narodno, socialno in za svobodo mišljenja. Na koncu svoje ocene pa vendar pravi gosp. kritik, da te »poezije« niso istinito krščanske! Potemtakem torej borba za omenjeno trojno svobodo sama ni krščanska? Ali ima torej krščanstvo namen: vzgajati le sužnje, avtomate in marionete? Ne verjamem. — *Poročevalce.*

Handwritten note: Insi to: če ne poročam, kar je bilo pri mojih misli. *missi Khorvnik 6/597*

preko nas na „dnevni red“ in — izgubljeni bodemo. Saj vidimo, da napredujejo tudi naši slovanski bratje na severu in jugu. Vse torej napreduje . . . samo naši psevdokritiki niso napredovali v ničemer, k večjemu v zavijanju in podtikanju, ravnaje se po Mefistofelovi devizi:

»Im Auslegen seid frisch und munter!
Legt Ihr's nicht aus, so legt was unter!« —

Kritično orožje njih je res že anahronistično, način bojevanja zastarel. Kadar koli izide knjiga, ki jim ni po volji, vzamejo v roke svoje srednjeveške zrjavele sulice in „povegrane“ helebarde pa — hajd na boj zoper »brezverske« pisatelje, ki pa so gotovo boljši kristjani, nego njih kritikastrji.

Tako so delali »Janzenisti« za Prešernovih časov, tako delajo še naše dni. Letniki »Rim. katolika« in nekatere štev. »Slovenca« so priča . . . In pisatelji, ki jih napadajo takšni kritiki? Ti stoje mirno na svojih stališčih, gledajo od daleč to čudno kritikastrsko vojsko, smeje se, in pišejo — satire. Značaj takih kritikov opisuje izvrstno največji ruski satirik Saltykov-Ščedrin v svoji knjigi »Мелочи жизни« pod poglavjem »čitatelj-sovražnik« na strani 187. in d . . .

In uspehi teh kritikastrov?

Prešeren je še moral pošiljati svoje spise v cenzuro — dandanašnji cenzure ni več. Prešeren, ki so ga hoteli predniki naših psevdokritikov uničiti, je zmagal in je danes bolj čislán nego svoje dni. Zmagali so napadani: Levstik, Jenko, Stritar, Gregorčič, dr. Tavčar, Krsnik — zmagal bo tudi Govekar in vsi tisti, ki pridejo za njim; zakaj prava umetnost mora zmagati, a prava je svobodomiselná. Tisti, ki streljajo na nas, naj se ne čudijo, če mi streljamo nazaj. Življenje je boj. Bojevali so se že od nekdaj ljudje tudi na literarnem polju. In to je dobro! V poštenem boju se vadi človek v orožju, se bistri duh, se čistijo nazori, zmagujejo pa napredne ideje . . . Nobeden pameten pisatelj se ne boji kritike, samo da je poštena.

* * *

Ker je g. Govekar še mlad, bode še napredoval in ustvarjal čim dalje bolj dovršena dela. Pričakujemo še veliko od njega, kakor od drugih njegovih mladih tovarišev-delavcev na leposlovnem polju . . .

A. Askerc.

Zgodovina slovenskega slovstva. III. del. Spisal profesor dr. Karol Glaser. V Ljubljani 1896. 8°. VII + 176. Založila »Slovenska Matica«.

Kritike o prvih dveh zvezkih tega dela niso bile povsem ugodne, in to je dalo g. pisatelju povod, da je v predgovoru III. zvezka »obrazložil nazore, ki ga vodijo, ko spisuje to knjigo, pa tudi vzroke, vsled katerih se je lotil tega dela.« Veseli nas, da je dr. Glaser jasno izrazil svoje nazore in misli o pojmu in namenu literarne zgodovine, ker je s tem sam ovrgel vsa neosnovana in neopravičena očitanja, ki jih je naperil proti svojim kritikom; zakaj ravno Glaserjevo stališče glede zahtev slovstvene zgodovine se ne da odobravati!

Na II. strani predgovora piše: »Prva naloga slovstvene zgodovine pa je ta, povedati, kaj so napisali posamezniki, saj še nimamo celotne slike

našega duševnega gibanja do najnovejšega časa.« To načelo ni pravo! Povedati, kaj so napisali posamezniki, to ni slovstvena zgodovina, temveč bibliografija, in prav ta napaka se je najbolj 'grajala pri prvih dveh zvezkih. Res, nekdanje je bilo veljavno to načelo, toda sedaj je že davno zastarelo; že dolgo se zahteva od literarne zgodovine več, nego dr. Glaser. Literarna zgodovina marveč podaj — z Glaserjevimi besedami — celotno sliko našega duševnega gibanja do najnovejšega časa ter ji daj kulturno-zgodovinsko podlago s tem, da razlaga razvoj literature iz tedaj vladajočih umetniških, znanstvenih, političnih, sploh duševnih struj. Literarna zgodovina torej ni zgodovina — knjig, temveč zgodovina idej in njih znanstvenih in umetniških oblik.

Ne moremo si misliti, da bi g. pisatelj ne bil preštudiral nekaj takih del drugih narodov, predno je začel spisovati literarno zgodovino svojega naroda, in če je to storil, mora priznati, da so vse dobre in prave slovstvene zgodovine osnovane na povsem drugi podlagi nego njegova. Evo nekaj dokazov! A. Reinhold piše v svoji knjigi »Geschichte der russischen Litteratur«, ki jo sploh priznavajo za dobro: »Wenn es uns gelungen sein sollte, in unserem Buch gezeigt zu haben, wie sich dieser Process des Suchens nach Wahrheit, des unfreiwilligen Irrsins und der thätigen Liebe in der geistigen Entwicklung der russischen Nation vollzog, was wir hoffen — so haben wir das erreicht, was wir gewollt« (IX) — in na drugem mestu: »Eine kritische Gesamtdarstellung aller Geistesströmungen von Puškin bis auf heute gibt es im Russischen noch nicht. Mit seinem Versuche wollte und konnte der Verfasser durchaus nicht eine Lücke ausfüllen, sondern er suchte sie, so gut es gieng, vorderhand zu verdecken.« In kakšna je potem njegova zgodovina! — Pa vendar je skromen in pravi: »Dem Verfasser sind sehr wohl die Vorzüge und Mängel seines Buches bekannt . . .« (VII.) Julian Schmidt piše v knjigi »Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland«: »Die höchste Aufgabe der Literaturgeschichte, wie ich sie verstehe, ist, für jede Periode in der Darstellung das Übergewicht des einen geistigen Momentes über die andern ebenso deutlich hervortreten zu lassen, wie es in der Wirklichkeit stattfand. Zum richtigen Verständnis der Schriften gehört ferner Einsicht in das Publicum und die Persönlichkeit der Schriftsteller; man versteht jene nur halb, wenn man nicht weiß, aus welchen Motiven sie hervorgegangen, in welchem Geiste sie geschrieben und wie sie aufgenommen sind . . . Zu häufig vergisst die Geschichte, dass sie vor allem erzählen muss.« Jagić piše v knjigi »Ruski književnosti u XVIII. stoljeću«: »Pojave literaturne prikazivat ćemo, koliko se igda može, u prirodnoj vezi sa svim ostalim stranama društvenog života, da odgovorimo na pitanje, u koliko se u literarnim tvorovima ogledaju realni odnošaji, kako razni slojevi društva učestvuju u njima, da protumačimo, kakovim uplivima bješe izloze na književnost i sadržinom i oblikom, napokon da pokažemo, na koliko je literatura jaka bila, da povuče za sobom in preobrazi društvo«. In kako so pisane vse te zgodovine! Človeku se zdi, kakor bi čital kako povest, pisatelji znajo buditi in vzdržavati čitateljevo zanimanje, ki čim dalje bolj raste. V teh knjigah ni nič tistih premnogih številčk in imen, ki razumevanja ne pospešujejo, a čitatelju grene užitek. Scherrer n. pr. v knjigi

»Geschichte der deutschen Literatur« tudi v odstavku, katerega je naslovil: »Der dreißigjährige Krieg« ne pripoveduje dogodkov in bitk iz tridesetletne vojne, temveč slika duševno življenje v tisti dobi, propast umetnosti in literature in napore nekaterih mož, ki so se trudili, da bi konec storili tej bedi. Skratka: slovstvena zgodovina bodi — naj se mi dovoli, da govorim v podobi — nekak psihološki roman iz narodovega življenja, v katerem so glavne osebe in junaki — njegovi pesniki in pisatelji! Tako si mislim jaz pravo slovstveno zgodovino. Opozarjam še na neko delo Ten Brinka pod naslovom: »Aufgaben der Literaturgeschichte« (Strassburg, Rectoratsrede); tu se zlasti zavrača metoda, kakršno je proglasil tudi prof. Glaser kot svojo.

S tem sem menda dovolj pokazal, da Glaserjevo stališče glede literarne zgodovine ni pravo, in da torej ocene prvih dveh zvezkov niso bile pristranske, »krivične« in »skrajno neplemenite«; pač pa je neplemenit napad na dr. V. Oblaka — ki že trohni pod grudo in se ne more več braniti. Dr. Glaser mu očita glede ocene prvega zvezka »stranske namene«, kakor »hrepenenje po častnem imenu in obilni nagradi za obširno oceno«. Tu so nam nehote prišle na misel besede Glaserja samega: »To je pa vendar od sile med poštenimi ljudmi!« Oblaku ni bilo treba z oceno slovenske slovstvene zgodovine hrepeneti po častnem imenu, ker si je z drugimi znanstvenimi razpravami pridobil pred učenim svetom zadostno slavo, še manj pa je imel vzroka pisati dolge ocene radi — obilnega honorarja! Ne morem si drugače misliti, nego da je dr. Glaser zadnje besede zapisal z ironskim namenom, kajti on z nami vred dobro ve, kakšni so honorarji v Slovincih.

Oblak se seveda ni postavil na stališče, katero zavzema Glaser, pišoč: »Absolutna mera v ocenjevanju knjižnih proizvodov pa se mora rabiti samo v gospodujočih narodih . . .« ali z drugimi besedami: za nas Slovence je vse dobro — temveč postavil se je na edino pravo, absolutno znanstveno stališče ter s tega stališča kritikoval Glaserjevo delo, vedno imajoč pred očmi, kakšna mora biti prava literarna zgodovina. Vse drugo je podtikanje brez vsakega povoda, ki bi lahko škodovalo spominu blagega pokojnika, in res se je »Edinost« potegnila za dr. Glaserja proti pokojnemu Oblaku, pišoč v oceni letošnjih knjig (števil. 20.): »Mnogo grenkih besedi je moral pogoltniti pisatelj te zgodovine, potem ko sta izšla I. in II. zvezek. V koliko so bile opravičene dotične recenzije, to preiskovati ni moj namen, da je pa sem in tja imela tudi zavist — ali kako bi že imenovali to »krepost«? — svojo roko vmes, tega, menim, ne bo tajil nihče. Toda »quieta non movere«; kar je bilo treba na to stran povedati, je povedal g. pisatelj sam v predgovoru III. zvezka. — Rad bi vedel, iz česa bi bila izvirala Oblakova zavist?! Poznal sem Oblaka do cela, in priznati moram, da mu je bilo vedno le za resnico in znanstvo, ter da ni gledal pri tem ni na levo, ni na desno — bil je res zlata duša! zato je tista replika proti blagemu pokojniku res obžalovanja vredna.

Glede ocene II. zvezka pravi dr. Glaser, da sva jo dogovorno sestavila dr. Oblak in jaz, ter dostavlja: »Koliko objektivnosti more imeti taka ocena, je pač razvidno iz tega dejstva«. Iz katerega dejstva? Odkrito priznam, da meni te besede niso jasne. — Stvar je bila ta: Radi polemike o prvem zvezku Oblak nikakor ni hotel več prevzeti ocene o drugem

zvezku, in ko sem mu prigovarjal, mi je dejal, naj jo sestavim jaz. Obljubil sem mu s pogojem, da mi oceno on pregleda. V velikonočnih počitnicah sem torej proučil drugi zvezek, sestavil oceno in se peljal v Celje k Oblaku, da mu jo pokažem v kontrolo. Bil je z njo povsem zadovoljen, priporočal pa mi je, naj črtam vse malenkostne opazke ter omenim le glavne stvari, in to sem tudi storil. Zakaj bi taka deloma skupna ocena ne mogla biti objektivna, mi ni jasno.

Da so bile kritike nepristranske in stvarne, temu je pač tudi to dokaz, da so bile vse složne, le s tem razločkom, da so se omenjale hibe tu bolj prikrito, tam pa bolj jasno; v bistvu pa so se strinjali vsi kritiki. Odo-bravalo se je in hvalilo, kar je bilo dobro; da bi pa bilo v knjigi vse dobro, tega ne moremo zahtevati, in tega si menda tudi dr. Glaser sam ne domišljeje. Saj se je drage volje pripoznal trud in napor, ki ga ima g. pisatelj pri spisovanju knjige. Pripoznalo se je tudi, da poleg dosedanjih študij o slovstveni naši zgodovini skoro ni bilo možno izdati in napisati pragmatične slovstvene.

Literarna zgodovina bi rekel — je izmed najtežavnejših predmetov, in tudi mnogoletno poučevanje slovenščine še nikakor ne usposablja samo ob sebi učitelja, da bi mogel napisati dobro slovstveno zgodovino. Morda utegne biti prav mnogoletno poučevanje krivo, da dotičnik zanese v knjigo bolj šolsko metodo in šolski ton. Za tako delo je pač poklican zlasti pravi slovstvenik in estetik, ki se gotovo tudi kdaj pri nas oglasi. — Ako pa tudi Glaserjevo delo še ni prava slovstvena zgodovina, kakor bi si jo želeli, ima vendar svojo vrednost kot vestno sestavljena, v slovstveno zgodovino segajoča bibliografija, katere smo itak doslej tudi bridko pogrešali.

Morda sem se malo preobširno bavil s predgovorom; toda zdelo se mi je potrebno pojasniti Oblakovo in moje stališče ter tako zavriniti pisateljevo neosnovano očitiranje. Clara pacta, boni amici! —

Z veseljem priznavamo, da je III. zvezek najboljši izmed vseh treh, ki so doslej izšli. V njem je g. pisatelj obdelal Bleiweisovo dobo od 1848. do 1870. leta, toda je ni završil, ampak jo bode še nadaljeval v IV. zvezku, ki bo obsegal najnovejšo — «Stritarjevo dobo».

Na čelu dobe je zgodovinski pregled od 1848.—1870. leta, ki se pa g. pisatelju zopet ni posrečil, ker ni spojil tega pregleda z našim duševnim življenjem. Zdi se mi povsem samostojen posnetek iz zgodovine brez ozira na naše razmere in na namen, kateremu naj bi stregel. Pripoveduje nam posamezne politične dogodke tistega časa, ki so se vršili po raznih državah: v Franciji, Nemčiji, Rusiji in Italiji — prav po nepotrebnem. Kaj nas briga »nepotrebna« vojna proti Dancem, katera se celo dvakrat zapored omenja (str. 6.), vojna Rusov s Turki ali upravne razmere italjskih kneževin i. t. d.?! Pregled se razteza predaleč ter obsega preoddaljene vzroke; pojasnjene pa niso dovolj i de je, ki so provzročile tiste dogodke, niti kako so vplivale na človeško družbo, zlasti na naše razmere in na razvoj slovstva sploh in zlasti na razvoj našega.

Prav lepo in zanimivo je sestavljen drugi oddelek: »Pojavi slovenskega življa v društvih, zborih, v šolah in v gledališču.« Tu nam slika pisatelj prepore slovenskega naroda, ko se mu je dovolilo svobodnejše gibanje; opisuje nam napore in boje zaslužnih rodoljubov, da pribore našemu

jeziku pravico v šolah in uradih; označuje prve korake društvenega življenja, iz katerega se je počasi izcimilo slovensko gledališče. Pisatelj pa bi bil dosegel svoj namen tudi, ako bi nam bil podal malo manj statistike; tisti statistični podatki o številu šolskih otrok, ki se nahajajo na več straneh (str. 8, 21, 23) se mi zde nepotrebni!

Kulturni pregled sega včasih tudi čez mejo, t. j. čez leto 1870., zlasti glede gledališča; tu se omenjajo celo zasluge prof. Vrhovca, ki je prišel menda šele okoli 1886. l. v Novo mesto. To menda vendar ne sodi v Bleiweisovo dobo! Kljub temu je ta del dosti pregleden in jasen ter bo gotovo zanimal vsakega čitatelja.

Tretji oddelek obsega slovstveni pregled, katerega je pisatelj razdelil v 9 pododdelkov. Pri »narodnem gospodarstvu« bi želeli mnogo obširnejši pregled pesništva in pripovedništva. Tu bi nam bil pisatelj lahko podal estetično sliko slovstvenega delovanja v ožjem smislu. Seveda bi tu trebalo več samostojnega razmišljanja in razsojevanja, negoli statističnega naštevanja. — Takisto dvomim, ali je v prid pregledu, da so vse stroke, ki vendar segajo druga v drugo, tako strogo ločene.

V zadnjem oddelku so navedeni posamezni pisatelji, razvrščeni v pet skupin »po najbolj znanih osebah in njih glasilih«. Zakaj se pri zadnji skupini ni imenoval glavni zastopnik, mi ni jasno. Odobravati treba, da je obdelal dr. Glaser sotrudnike istega podjetja skupno, ker je že po skupnem glasilu nekoliko označena smer njih delovanja. Pač pa ni praktično, da je omejil kako skupino na posamezno pokrajino, ker so pri tem neizogibne nedoslednosti; n. pr. Korošci Matija Majar, A. Einšpieler i. dr. ter Kranjec K. Robida so zašli na ta način med posvetne pisatelje na Štajerskem!

V posameznosti se ne utegnem spuščati in tudi vseh mnogoštevilnih dat nisem kontroliral; pač pa moram omeniti, da mi slike posameznih pisateljev nikakor ne zadoščajo. Opisani so mrzlo in suhoparno ter se mi vidijo kakor površno izklesani kipi brez ostrih črt in potez. Vsaj važnejši pisatelji bi bili vredni nekoliko značilnejših slik, da bi se mogel čitatelj uglobiti v njih notranjost, v njih mišljenje in naziranje. A vse te slike v Glaserjevi knjigi so nekam medle, po enem kopitu, tako da si čitatelj v resnici nikakor ne more ustvariti prave podobe dotičnega moža. Kdo naj spozna n. pr. iz Miklošičevega životopisa onega duševnega velikana in učnjaka, ki je Miklošič v resnici bil?! G. pisatelj naj bi bil posvetil takim možem, katerih ideje so bile značilne za svojo dobo, malo več pozornosti, če bi bil tudi poleg njih izpustil vse one manjše, neznatne »literate«, ki so napisali ali prevedli kak abecednik ali katekizem ali kaj enakega. Sploh bi se dalo podvomiti, ali sodijo taki možje v literarno zgodovino ali ne. Vsekakor nas podrobnosti iz njih življenja bore malo zanimajo; dovolj je, če se njih ime kratko zabeleži. Že Prešeren je rezko označil njih slovstveno vrednost z »zabavljivim napisom«:

»Prišli bi že bili Slovencem zlati časi,
Ak' klasik bil bi vsak pisar, ki nam kaj kvasi.«

Dr. Glaser pa je obračal glavno pozornost prav na to stran, da mu ne bi ušel nihče, ki je kdaj kaj napisal, ter je pri tem zanemaril glavno svrhu slovstvene zgodovine. Zato je tudi z neko nervozno skrbnostjo nako-

pičenih obilo števil in imen, in od tod izvira nekaka suhoparnost, ki nikakor ne miče čitatelja.

Marsikaj se po nepotrebnem ponavlja, n. pr. Palackega pismo o frankobrodskem zboru in njega vsebina se omenja na str. 4. in 17., dr. J. Mencingerja spis »Kmet in narodnost« na str. 35. dvakrat; na str. 140. se v isti vrsti dvakrat imenuje dr. Št. Kočevar i. t. d.; na str. 111. čitamo, da smo že razvideli iz življenjepisa Slomšekovega, ki pa šele sledi i. t. d.

Mnogobrojne opazke, katere nam obeta obilica znamenj, dobimo šele v bodočem delu. Mislim, da bi bilo bolje, ako bi se bilo dodalo še toliko prostora, da bi dobili celo dobo v III. zvezku z beležkami vred. Varčnost Matičina (ka-li?) tu ni umestna; takisto naj bi narodne pesmi izhajale v večjih snopičih, da bi bilo izdanje poprej izvršeno.

Ker je že III. zvezek, kakor smo zgoraj priznali, boljši, nego sta bila prva dva, se je nadejati, da se prof. Glaser v zadnjem zvezku postavi povsem na literarno-historično stališče ter opusti sedanjo bibliografsko metodo. K temu ga gotovo izpodbudi že snov sama — Stritarjeva doba.

Fr. Vidic.

Bodoča izdaja Prešernovih poezij. Pod tem naslovom je objavil g. Vlad. Levce svoje misli in nasvete o bodoči ilustrovani izdaji Prešernovih poezij. V tem spisu priporoča izdajatelju, naj priredi novo izdajo tako, da bode »fotografsko natančen ponatisk« izdaje iz leta 1847. —

Kaj je načelo kritične metode, o tem so vsi »jezikoslovci« edini. Za-nje ni treba pisati o upravičenosti in potrebi kritične metode, ker so vsi »jezikoslovci« prepričani, da je v kritične svrhe treba tudi kritične izdaje. Ako je bodoča izdaja namenjena jezikoslovcem, naj se tako uredi, da bode ugajala le-tem.

Bodoča izdaja pa menda ni namenjena samim jezikoslovcem, kar svedoči že to, da bode ilustrovana; ker so pa ilustrovane izdaje navadno za širše občinstvo, se mora ozirati na-nje izdajatelj. Za jezikoslovce zadostuje izvodi izdaje iz leta 1847., katerih je za kritične svrhe še zadosti, tako da za-nje ni treba ponatiska. Občinstvo pa si ne mara ob Prešernovih poezijah ostriti kritičnega duha, nego se hoče naslajati s poezijo Prešernovo. Zategadelj je treba podati čitajočemu občinstvu poezije v taki obliki, da bodo njemu ugajale. Glavno načelo izdaje torej mora biti, da se čitatelj ne bode izpodtikal ob zastarele jezikovne oblike in ortografske spake, ki navadnega čitatelja motijo in mu kvarijo uživanje poezije. Kjer torej ne zahteva srok ali rima drugače, naj izdajatelj zamenja stare oblike z novimi in pravičnimi in piše »dekletom« namesto »dekletam«, »Izraelcem« n. »Izraelcam«, »přitiska« n. »pertiska«, »zlata leta« n. »zlate leta«, »da« n. »de«, »pod oknom« n. »pod oknam«, »druzega« n. »druziga«, »srcé« n. »sercé« itd. — Tako bi bil Prešeren sam popravil svoje poezije in se ne bi bil svojeglavno držal starih oblik. Kot primer navajam samo nekaj besed. V »Lenori« čitaš v 43. stihu »Vse dobro je kar bog sturi«. Tako je natisnjeno v Kranjske Čebelice prvih bukvicah od leta 1830. V svoji izdaji iz leta 1847. pa je Prešeren popravil »sturi« v »stori«. V 48. stihu ima Čebelica besedo »zdej«, v izdaji Prešernovi pa čitaš »zdaj.«¹⁾ — V 69. in 70. stihu sta obliki Čebelice »vekomaj« in

¹⁾ Narobe pa ima v st. 171. Čb. zdaj, Prešernova izdaja »zdej«. — Ali naj ima tudi nova izdaja v eni in isti pesmi različne oblike?

‚obdaj‘ izpremenjeni v ‚vekomej‘ in ‚obdej‘. St. 105. ‚berš‘ Čeb. ‚berž‘ izd. Preš., 118. ‚necoj‘ in ‚nocoj‘, 128. ‚morem‘ in ‚moram‘, 139. ‚daleč‘ in ‚deleč‘, 148. ‚poperjela‘ in ‚poprijela‘ itd. itd. Včasih je starejša redakcija pravilnejša n. pr. v stihu 47. je besedilo, ‚kaj nek‘ sim permolila‘ vsekakor pravilnejše, nego poznejše ‚koga sim permolila‘, in jaz se ne bi prav nič obotavljal ter vzprejel v novo izdajo starejšo redakcijo, ker je slovnično pravilnejša, ter zapisal: ‚Kaj nek‘ sem primolila!‘ Saj s tem ne bi popravljaj Prešerna, nego samo njega samega prepisal v modernem pravopisu. Tako delajo tudi Nemci s svojimi klasiki. Nihče ne podaje n. pr. Bürgerjevih pesmi v stari ortografiji originalne izdaje iz leta 1789. Tam se čitajo besede: Nachtfeyer, Mayenlüfchen, Blüthe, Neugebohrnen, bey, Müschgen, Federbüschgen, Sprütze, vortreffliche, Liebeskönigin itd. itd., namesto Nachtfeyer, Maienlüfchen, Blüte, Neugebornen, bei, Müschchen, Federbüschchen, Spritze, vortreffliche, Liebeskönigin. — Tudi Francozi ne ponujajo svojih starejših pisateljev v starinski ortografiji in ne pišejo: ‚Je suis fachée qu‘ a vostre veue Je paraist avec cet habit‘, nego ‚Je suis fachée, qu‘ à vôtre vue, Je paraît avec cet habit‘. Ne ‚Je me suis toujours fait parvistre Vaillant . . . comme an combat‘, nego ‚paraître‘. Ne ‚Je voudrais bien, que ma beauté fust esgalle a vostre courage‘, nego ‚Je voudrais bien que ma beauté fût égale á votre courage. — Oboje se je čitalo nekđaj in se čita sedaj enako, kakor je Prešeren govoril prav tisti jezik, ki se še sedaj govori, samo pravopis je različen. Temu pravopisu nismo več vajeni in ne bi mogli umeti, čemu bi se nam usiljevale Prešernove poezije v zastarelem pravopisu. V narečju pravimo še dandanes ‚dekletam, Izraelcam, pertiska itd.‘, pišemo pa ‚dekletom, Izraelcem, pritiska itd.‘ Razlika torej ni jezikovna, nego je samo ortografska. Čeprav čujem koga, ki mi pravi ‚kđaj si pršou ?‘ vendar-le zapišem ‚kđaj si prišel‘ in si mislim, da je res tako govoril, in da sem res tako zapisal, kakor je oni povedal, ker se njegov izgovor in običajno pismeno beleženje ujemata.

Druga stvar je, da se besedilo pesnikovo ne sme svojevóljno popravljati. Ako je Prešeren rekel: ‚Ker v Dónovo Sava se bistra izlije‘ n. ‚izliva‘, nima nihče pravice ga popravljati, nego na prosto konstatovati, da je Prešeren tukaj krivo upotrebil dovršnik namesto nedovršnika. In tako v vseh posameznih slučajih. V tem obziru je mesto kritiki, ki naj skrbno čuva Prešernove besede. V tej točki smo edini jezikoslovci in nejezikoslovci.

Mimogrede pa tukaj še omenjam, da tudi nihče nima pravice Prešernovega imena popravljati, ne rodbinskega, ne krstnega. Ako je Prešeren sam sebe imenoval ‚Franceta‘, si tudi mi lahko zadovoljimo z njegovim imenom in ga ne pačimo v Franciška. Tudi pisatelji drugih narodov upotrebljujejo taka ‚hypocoristica‘, n. pr. Nemci ‚Hans Hopfen‘, ‚Max von Schenkendorf‘, ‚Harry Heine‘, ‚Klaus Grot‘, ali pa naši bližnji sosedje hrvaški in srbski pisatelji: ‚Grga Martić‘, ‚Sima Milutinović‘, ‚Andra Gavrilović‘ i. t. d., ki ne imenujejo sebe samo v šali tako, nego tista svoja imena postavljajo na čelo resnim književnim delom.

Ako navaja g. Vl. Levec edino kritično izdajo slovenskih pisateljev, namreč Levstikova dela, katera je izdal g. prof. Levec, kot vzor bodoči izdaji Prešernovih poezij, si dovoljujemo opomniti, da je baš Levstik ustvaril naš sedanji pravopis, in da je bilo v izdaji njegovih del lahko zadovoljiti

potrebam kritike in estetike, t. j. moglo se je ugoditi filologom in čitajoči publiki, ki išče uživanja in naslade, ne pa učnega kritičnega aparata.

V našem prepričanju nas ne more podrmati niti to, da so takšno izdajo priporočali prof. Krek, Jagić, Oblak, Štrekelj in Murko. Vsi so jezikoslovci, in z jezikoslovnega stanovišča imajo prav in se jim prav radi pridružujemo tudi mi. Ako pa hoče ilustrovana divotna izdaja ozir jemati na širše čitajoče občinstvo, onda se uredi izdaja primerno potrebam nefiloloških čitateljev. Obema ob enem ugoditi, ni mogoče, ako se kritika ne zadovolji s tem, da v predgovoru ali pa v tolmaču iznese na vidik to, kar je potrebno.

La loi du Vinodol. Traduite et annotée par Jules Preux. Paris 1897. To je lična brošura, v kateri je Francoz Jules Preux natančno seznanil svoje rojake z zanimivim slovanskim spomenikom. — »Zakon Vinodolski« je v slovanski pravni zgodovini dokaj znan in je važen iz treh razlogov: radi svoje starosti — nastal je konec XIII. stoletja, l. 1288. — radi jezika, ki je pristno narodno narečje dotičnega kraja, in radi glagolske azbuke, v kateri je pisan. Prvi ga je izdal Anton Mažuranić l. 1843. v periodičnem listu „Kolo“ (članci za literaturo, umetnost in narodni život, v Zagrebu) na podlagi edinega rokopisa na pergamentu, ki je sedaj v kraljevskem muzeju v Zagrebu. Najbolj pa je v vsakem oziru pojasnil ta spomenik prof. Jagić, ki ga je l. 1880. izdal v Peterburgu ter mu dodal temeljit filološki in zgodovinski komentar. Na podlagi tega Jagičevega dela je priredil Jules Preux svojo izdajo. — V prvem delu „Introduction (14 str.)“ podaje pisatelj geografske in zgodovinske podatke o Vinodolu, opisuje spomenik ter razpravlja o izdajah in razpravah raznih učenjakov: Antona Mažuranića (prva izdaja 1843. l.), Bodjanskega (1845.—46.), W. A. Macieiovskega (poljski prevod v zborniku „Historija prawodawstw slowjanskich, Varšava 1865), V. Jagića (Primeri starohrvatskoga jezika, Zagreb 1866, „Das Datum des Statutes von Vinodol“, „Archiv“ 1880, in ruska njegova izdaja 1880), F. J. Leontovića (Drevnee khorvato-dalmatsko zakonodateljstvo 1868), A. M. Evreinove (1878), dr. Hermenegilda Jirečka (Svod zakonů slovanských, 1880), R. Daresta (Études d'histoire du droit, Paris, 1889), in izdajo zagrebške akademije „Hrvatski pisani zakoni“ 1890, katero je oskrbel dr. Fr. Rački. — Ker je rabil pisatelj vsa geografska imena v hrvaški obliki mesto italijanskih ali nemških izrazov — in tako je prav, da dobe prava slov. imena med svetom svojo veljavo — zato je podal na str. 13. kratek slovarček lastnih imen.

Za vodom sledi spomenik sam v francoskem prevodu (str. 15. do 31.). Rabil je ruski tekst Jagičeve izdaje, katerega je pa vedno primerjal s hrvaškim. K temu je pridejal „Notes“ (opazke str. I—XL, torej celih 40 strani), v katerih se zopet naslanja na Jagića, dasi se tu pa tam loči od Jagičevega mnenja.

Jules Preux ni podal sicer nič novega, to sam priznava na str. 12., pišoč: „Je n'ai pas la prétension de rien innover dans l'étude de la loi du Vinodol, ni l'outrecuidance de faire mieux que Jagić et Rački. Je n'ai eu d'autre intention que de m'efforcer de faire connaître cette législation si peu connue, de soumettre aux historiens du droit un document, qui avait pu leur échapper.“ Seznaniti je hotel s tem slovanskim spomenikom svoje

rojake, ki se v novejšem času posebno živahno zanimajo za vprašanja, ki se dostajajo Slovanov in slovanske filologije. Svoj namen je pisatelj dosegel in zasluži za svoje delo tudi naše priznanje in našo hvalo.

Fr. Vidic.

Karol Hoffmeister: O mraku. Pesmi za srednji glas s spremljevanjem klavirja. Založil L. Schwentner, knjigožrtec v Brežicah ob Savi. Cena 1 gld. — Hoffmeistera je šteti med tiste umetnike, kateri ne gledajo pri ustvarjanju umotvorov ni na desno, ni na levo, kateri ne hlepe po dvomni slavi efemerne popularnosti, in ki niso zato voljni, koncedirati kaj podedovanemu, privajenemu okusu občinstva. Njim je marveč svoje prepričanje sveto, ter podajajo le tisto, kar čuti njih duša, ne oziraje se na to, po čemer hrepeni duša nerazsodne, v svojih nagonih in strasteh nestalne množice. Umetniki take vrste uče in širijo v krogih svojih bližnjih, in čeprav le v malem krogu najbližjih — nove smeri. Njih dela razdvajajo ljudstvo v velik nasprotujoč tabor nerazsodnih privrženecv šablone, kateri ostanejo iz zločnosti hladni, in pa v tabor tistih izvoljencev, katere vzradosti napredek, ker je njih notranjost odprta občutku tudi najrahlejše vibracije duše. Tako delo je tudi Hoffmeistera najnovejši zvezek pesmi. Odlikujejo se te skladbe po neobičajni nežnosti občutka in po elegantnosti koncepcije, odlikujejo pa se tudi po vsebini uglasbenih pesmi, povzetih modernemu dekadentnemu pesništvu. Značilno je za Hoffmeistera, da ni podlaga njegovi glasbeni invenciji posamična beseda, marveč vsebina cele pesmi; on ne slika s svojo glasbo posameznosti, marveč celoto, vtisk izraženih misli. Ista slikovitost, ki odseva iz besedila pesmi, je prevzeta v glasbo, in isto razpoloženje, katero provzroča v čitatelju poezija, vzbuja tudi skladba, uglasbena pesem v poslušalcu. V „Poletni noči“ (besede zložila E. Schuré-Vrchlický) in v „Večerni pesmi“ (besede Jar. Boreckega) je to skladatelj posebno srečno pogodil. Iz teh skladb dehti ista tajnostna poezija, ki diči besede; sladka, nežna kantilena, ki tako rekoč sama sebe nosi, ustvarja z bujno, cvetočo harmonizacijo in s spretno, smelo modulacijo spev, ki budi čuvstva, ker prihaja iz globoko in rahlo čuteče notranjosti. S pesmijo „O takrat...“ (besede Ant. Sove) bode pač skladatelju nameravani učinek težje doseči; melodika je v njej manj srečna, nekoliko prisiljena, zapeljuje h karikovanju, kateremu se izogne le fin glasbenik, ki zna vpoštevati rapsodistiški značaj te skladbe. Dobrega deklamatorja-pevca treba tudi pesmi „Pod snegom“ (besede J. S. Macharja), ki je pisana v recitativnem slogu. Glavno težišče je v klavirskem delu, ki spremlja v dinamiški dokaj težavno izpeljivih, blestečih, krepko modulovanih pasažah.

—oe—

Slovensko gledališče. Ako odštejemo zadnjo letošnjo predstavo dne 4. aprila, ko se je na korist „angaževanih domačih igralcev slovenske drame“ dokaj slabo igral Raimundov zastareli „Zapravljivec“, moramo reči, da se je konec sezone na našem odru samo še pelo.

Tako se je ponavljala dne 16. sušca »Prodana nevesta«, dne 19. sušca se je pela tretjič »Lepa Helena«, dne 21. sušca, drugič v letošnji sezoni »Mam'zell Nitouche«, potem pa trikrat po vrsti in sicer 23., 27. in 30. sušca »Fra Diavolo«, komična opera v treh dejanjih, spisal Scribe, poslovenil A. Funtek, uglasbil D. F. Auber.

Ta zadnja opera je bila našemu občinstvu nova, in glede na to smatramo za svojo dolžnost, da izpregovorimo nekoliko natančneje o njej.

»Fra Diavolo« je historično ime, vendar je besedilo te opere popolnoma izmišljeno in se naslanja na eno tistih »čarovnih« pravljic, ki se pripovedujejo menda pri vseh narodih in so si tudi povsod zelo podobne. Pozna pa se, da je libreto spisala vajena roka izvrstnega dramatika; kajti samo na sebi je dejanje silno preprosto, toda je prepleteno s tolikimi zanimivimi in deloma pikantnimi prizori, da se gledalec prav nikjer ne dolgočasi.

Nekaj posebnega pa je godba v tej operi. Že precej prvi zvoki, ki ti udarijo na uho, vzbude tvojo pozornost, in dočim je treba pri marsikateri drugi operi poslušati in poslušati, predno človek ume skladatelja, ti je tu takoj vse jasno. Ta opera je zares komična, a ne toliko radi dejanja, temveč radi tega, ker doni komika tako rekoč iz godbe. Razen tega se razodeva v tej — kakor v večini Auberjevih skladb — pristni pariški okus, in godba je v tej operi vseskozi duhovita, pikantna, semtertja seveda nekoliko tudi frivolna.

Auber je Francoz, ali bolje rečeno, Parižan skoz in skoz in njegova godba istinit izraz velikomestnega francoskega življenja tistih časov, v katerih je skladatelj živel.

Opera »Fra Diavolo«, katero je Auber zložil leta 1829., je nekako na meji med njegovimi boljšimi in slabejšimi skladbami; kajti akoravno je ustvaril Auber za to opero še celo vrsto muzikalnih del, se vendar ni nikjer več pospel do prejšnje višine.

Pela se je ta opera pri nas najbolje drugikrat in so se odlikovali v njej gospodična Ševčikova (Zerlina) in pa gospodje Rašković (Fra Diavolo), Binder (Lorenzo) in Nolli (Lord Kookburn).

Prav grozna bandita sta bila gospod Fedyczkowski (Giacomo) in Podgrajski (Beppo). Vzbujala sta mnogo smeha, vendar sta dospela po našem mnenju, ko se je pela ta opera tretjič, do skrajnje meje tega, kar je dopuščeno na odru. —

S tem so naša poročila o gledaliških predstavah za letos končana, in preostaje le še, da se ozremo nekoliko na minolo sezono ter razmislimo vprašanje, je li naše gledališče v pretekli dobi napredovalo, ali je nazadovalo.

Imeli smo v zadnji sezoni vsega skupaj 72 predstav in sicer 28 dramatičnih, 32 opernih in 12 operetnih. Ako primerjamo te predstave s predstavami lanske sezone, v kateri je bila drama dvaintridesetkrat, opera devetindvajsetkrat in opereta osemkrat na vrsti, vidimo, da smo imeli letos vsega skupaj tri predstave več, nego lani, dalje da se je število dramatičnih predstav v zadnji sezoni relativno in absolutno zmanjšalo, število opernih in operetnih pa povečalo.

Prav ta pojav pa nas nikakor ne navdaja z zadovoljstvom; kajti po naših mislih bi moralo biti število dramatičnih predstav vsaj toliko, kakor število opernih in operetnih skupaj. Toda vemo, kaj je temu vzrok: ker namreč naše občinstvo ne obiskuje dramatičnih predstav tako, kakor bi bilo želeti. Seveda je na drugi strani upravičeno spet vprašanje, odkod ta nenaklonjenost dramatičnim predstavam, in kaj je nje vzrok? Ali res le nezrelost našega občinstva? Naj se to še tolikokrat naglaša, mi oporekamo temu! V dokaz

za to navajamo, da so bile vse predstave klasičnih proizvodov jako dobro obiskane. Seveda, kdor stoji na tem stališču, da se kaže baš v tem slab ali vsaj zastarel okus, in da bi bilo moralo dokazati naše občinstvo svojo zrelost pri predstavi Sudermannovega »Doma« — ta se bo protivil našemu mnenju. Toda, da je bila druga predstava »Doma« slabo obiskana, po naši misli še ne dokazuje, da se naše občinstvo ni ogrelo za ta umotvor, ker so utegnili kaki posebni slučajji zakriviti slabi poset; na drugi strani pa se tudi ne sme prezreti, da imajo vsi realistični in naturalistični proizvodi neko posebno svojstvo, namreč to, da so čudno nasitljivi. Človek jih čita ali vidi na odru enkrat, pa jih ima za dalje časa zadosti. Kdo ve torej, ali ne bi bil »Dom«, ako bi se bil čez dalje časa spet uprizoril, takisto napolnil gledališče kakor je je prvič!

Glavni vzrok, da dramatične predstave pri nas ne vlečejo, je pač ta, da so navadno precej slabe, vsekakor pa malokdaj dovršene. Ako se vrača občinstvo že od prve predstave kake igre nezadovoljno, kako naj se udeleži reprize? Slabe pa so dramatične predstave pri nas največ radi tega, ker še vedno nedostaje primerno izvežbanega osebja.

Znano nam je, kak križ ima vodstvo našega gledališča baš, kar se tiče pridobitve za dramo sposobnih igralcev, in ne hodi nam na misel, da bi je obsipali z očitanjem. Od kod pa naj se vzemo igralci, ko imamo eno samo slovensko gledališče? — A prav radi tega nam ni prav umevno, zakaj so odslovili gospico Terševo, in zakaj je niso poskusili pridržati vsaj še eno leto. Ali se intendanciji našega gledališča posreči, da jo nadomesti?

Vemo sicer, da ima menjavanje osebja tudi svoje dobre strani, in baš to, da se utegne pri nas tako malo menjavati, je izmed glavnih vzrokov, da so dramatične predstave pri nas manj priljubljene, nego bi želeli. Nekateri naši igralci imajo namreč to posebnost, da ne zataje nikdar svoje osobnosti, in da so zmeraj eni in isti, naj igrajo že to ali ono ulogo; naj bo napovedana katera koli igra, to vemo že naprej, kako se izponese uloga gospoda Lovšina, ali gospoda Danila. Na njih se izpreminja k večjemu maska in obleka. — To lahko trdimo še o nekaterih drugih igralcih in igralkah. — Umevno je torej, da dramatične predstave ne morejo imeti do našega občinstva one privlačne sile, kakor jo imajo drugje, ko nastopajo od leta do leta vedno nove moči.

Prav nič se torej ne protivimo, da se igralno osebje menjava, a izpremembe bi si želeli zlasti glede tistih igralcev in igralk, ki ne kažejo nikakršnega napredka in se ga po dosedanjih uspehih tudi v prihodnje ni nadejati; takih glumačev smo se že zelo, zelo naveličali. —

(Konec prihodnjič.)

Hrvaški in srbski leposlovni listi. Naše uredništvo dobiva letos le-te hrvaške in srbske leposlovne liste v zameno.

Hrvaški listi:

Vienac zabavi i pouci. Ta časopis je doživel letos 29. leto in je najstarejši vseh sedaj izhajajočih leposlovnih listov. Odlikuje se po lepim beletrističnih in literarnozgodovinskih člankih. Njegovi sotrudniki so večinoma starejši pisatelji; pa tudi nekaj mlajših znamenitih moči je pristalo k njemu. Zanimljivi so posebno glasbeni sestavki. V »Listku« se redovito spominja tudi slovenske književnosti. V 5. in 6. številki je obširna obznan

Murkove knjige »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik« iz peresa Fr. Ž. Milerja, v 10. številki simpatična ocena Parmove opere »Ksenija«, v 11. številki pa intermezo iz nje, prirejen za klavir. Posebej tiskani eksemplari se dobivajo za ceno 25 kr. — Vienac stane na leto 7 gld. Lastnik lista je »Dionička tiskara«.

Dom i svet. Ta list izhaja v zalogi knjigarnice Lad. Hartmana (Kugli i Deutsch) v Zagrebu, Ilica, br. 30., in stane na leto 6 gld. »Dom i svet« izhaja deseto leto in prinaša izvirne in prevedene povesti. Poseben oddelek je »šala« in bogata riznica beležek iz vseh vej človeškega življenja in znanja. Njegove ilustracije se nanašajo večinoma na aktualne dogodbe.

Prosvjeta. List za zabavo, znanost in umetnost. V. leto, stane 7 gld. na leto. Uprava lista je v Zagrebu, Gajeva ulica br. 7. Prosvjeta neguje leposlovje in prinaša lepe članke o različnih strokah umetnosti in znanosti. V prvem listu oznanja Funtkovo dramo »Iz osvete« in tržaško »Slovenko«. O tej priliki imenuje po pomoti naš list »Slovenski Zvon« namesto »Ljubljanski Zvon«.

Nada. 3. leto, stane 6 gld. na leto. Naročnina se pošilja Zemaljskomu ekonomatu kao administraciji »Nade« v Sarajevo. Razen leposlovnega gradiva objavlja Nada odlične estetiške in književnozgodovinske članke in prinaša iz znamenitejših središč južnoslovanskih dopise, ki poročajo o književnih, gledaliških in umetniških prikaznih in prilikah. Ozira se pa tudi na književne in umetnostne pojave drugih narodov in seznanja svoje čitateljsko občinstvo z znamenitimi pisatelji in deli tujih literatur. Nada objavlja često tudi beležke iz naše slovenske domovine. V drugi številki je prinesla 9 slik Bleda in blejske okolice. Slike in popis je izgotovil Ljudevit Kuba, ki je znan kot mnogostranski umetnik. Nekateri podatki v tem spisu niso povsem točni. Tako se imenuje reka »Ljubljanica« ne, »Ljubljančica«, »Unec«, ne »Unča« »Postojnska jama (špilja)«, ne »pečina«, »Radovljica«, ne »Radoljec«, »Mojstrana«, ne »Mojstran«. — Tretja številka donša podobo in životopis pokojnega dra. Oblaka. Poslednjega je spisal Jos. Milaković.

Lovor. List zabavi i pouci. Ta leposlovni list je jel z novim letom izhajati po dvakrat na mesec in stane 4 gld. na leto, za učitelje in dijake 3 gld. Naročnina se pošilja Upravi Lovora. Urednik mu je znani pesnik R. Katalinić Jeretov.

Zvekan. Humoristični list. Stoji na leto 4 gld. List izhaja po dvakrat na mesec v obliki časopisa »Fliegende Blätter«. Izdaje list knjigarnica Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).

Šolska lista:

Napredak. Časopis za učitelje, vzgojitelje i sve prijatelje mladeži. Glasilo hrvatskoga pedagogijsko-književnoga zbora i Saveza hrv. učiteljskih društava. Izhaja po 4krat na mesec. — Cena 5 gld. List izhaja že 38. leto ter objavlja izvrstne pedagoške spise iz peres prvih strokovnjakov hrvaških.

Škola. List za učiteljstvo i prijatelje školstva. U Karlovcu. 8. leto. Stane za celo leto 2 gld. in izhaja po enkrat na mesec.

Srbski listi:

Brankovo kolo. Za zabavu, pouku i književnost. Vlasnik i urednik Paja Marković Adamov. U Sr. Karlovcima. III. leto. Stane na leto 5 gld. Zanimiva so poročila o srbski književnosti.

Delo. List za nauku, književnost i društveni život. IV. leto. Vlasnik i urednik Stojan M. Protić. Beograd. Obiljež venac br. 4. Stoji na leto 20 frankov v zlatu. Ta izborna urejevana revija se odlikuje posebno po svojih znanstvenih spisih; poseben oddelek: »Naučna hronika« poroča o napredku v različnih znanostih. Spisi iz društvenih (socijalnih) ved so posebno zanimivi. Pri nas smo dosedaj popolnoma zanemarjali te znanosti, če prav so baš one sposobne zanimati najširšo publiko. Upamo, da politični preobratki prisilijo tudi naše prvake in književnike, da obrnejo pozornost na-nje. — V »kritiki« in »bibliografiji« se navajajo in ocenjujejo včasih prav kozeno književni pojavi.

Luča. Književni list društva »Gorski Vijenac«. Leto III. Odgovorni urednik prof. Lazar T. Perović. Cetinje. Izhaja po enkrat na mesec in stane na leto 2 gld. Najzanimivejša vsebina so mnogobrojne narodne umotvorine, pesmi, pregovori, igre, pripovedke.

Zora. Pod tem naslovom izhaja po enkrat na mesec v 4-5 pol debelih zvezkih 4° srbski leposlovni list za zabavo, pouko in književnost. Urejujeta ga Aleksa Šantić in Svetozar Ćorović. Stane za celo leto 4 gld., dijake 3 gld. V 2. številki omenja na kratko naše književne prilike in posebno še našo družbo sv. Mohorja.

Dr. Ivan Črnič. V Rimu je umrl kanonik jerolimskega zavoda dr. Ivan Črnič. Izmed mnogih njegovih spisov, ki osvetljujejo prošlost hrvaško in njene spomenike, treba posebno imenovati novo izdanje »Assemanovega evangelistarja.« Z Jagićem in Račkim je obdelal »Hrvaške pisane zakone«, katere je izdala jugoslovanska akademija v Zagrebu. Bil je znamenit poznavatelj stare slovenščine in glagoliških spomenikov njenih.

Poslednji plemiči Gotali. Tragedija u pet čina. Napisao M. Podravčanin. U Zagrebu 1896. Tisak i naklada Antona Scholza. — Ta drama je pretiskana iz »Prosvjete«. Nje predmet je vzlet iz povesti Bogovičeve »Gotalovac«.

»Bračne pesme«. Neki Vlada Jovanović je izdal l. 1896. zbirko svojih pesmi pod tem naslovom. V drugi številki »Brankovega kola« l. 1897. pravi poročevalec, da je Jovanović mistik, erotoman in mizogin, in da boluje od grafomanije in logoroje (gostobesednosti); kot dober poznavalec stranih literatur je posnel francoske in angleške pornografe ter izbljuval tudi v srbskem jeziku smrdljivi gnoj svoje poezije, ki je poezija kakor lucus a non lucendo.

Smiljana, hrvatska opera u dva čina. Tako se imenuje naj-novejše delo našega zemljaka Fr. S. Vilharja, katera se je februarja meseca izvajala na odru zagrebskega narodnega gledališča. Melodije so po narodnih posnete ali vsaj v narodnem duhu zložene. Opera je imela priličen uspeh, vendar se ji prigovarja, da skladatelj v njej ni primerno upotrebil in izčrpal orkestra.

Pesme o kraljeviču Marku so se prevedle tudi na magjarski jezik pod nazivom: Márkó királyfi (kralyevics Márkó). Délszláv népballadák a XIV és XVih szaszadból. Fordította Dr. Margalits Ede. (Kraljevič Marko. Južnoslovanske narodne balade iz XIV. in XV. veka. Prevedel dr. Edmund Margalič).

Hrvaško deželno gledališče v Zagrebu je izdalo svoj kazalištni godišnjak za godinu 1897. Od 1. jan. 1896. do 31. dec. 1896. leta se je predstavljalo 270krat (meseca junija, julija in avgusta so bile ferije). Izmed iger je bilo 42 novitet in sicer 7 izvirnih, 3 ruske, 1 češka, 10 francoskih, 3 angleške, 10 nemških, 2 italijanski, 1 španska, 2 norveški, 2 starogrški. Od 270 predstav je bilo 90 dram (ena slovenska), 32 oper in operet, 5 baletov, 2 simfoniji, 1 kvodlibet. — Aktivnih članov razen intendanta dr. St. pl. Miletića je imela drama 13 ženskih in 26 moških članov, opera in opereta 11 ženskih in 8 moških, zborna oboje 16 ženskih in 17 moških, orkester 40 sviračev, balet 27 oseb, statistov je bilo 16.

Leto 1897. v srbski književnosti. Letos slavijo Srbi petdesetletnico nekaterih vrlo važnih književnih pojavov. Leta 1847. je zagledal beli dan Vuka Karadžića prevod „Novega zaveta (zakona)“, Daničićev „Rat (vojska) za srbski jezik in pravopis“. Istega leta sta zagledala beli dan tudi Petra Petrovića Njeguša „Gorski vijenac“ in prvi del pesmi Branka Radičevića. Letos se tudi preneso kosti Vukove iz Beča v Belgrad, za kar se zavzema kraljevska srbska akademija in dijaško društvo „Zora“ na Dunaju. Končno se bode vršil letos prvi srbski literarni kongres v Sremskih Karlovcih.

Kneževska črnogorska biblioteka in muzej na Cetinju. Knez Nikola je podpisal zakon, po katerem se namešča muzej in biblioteka državna v „Zetskem domu“ na Cetinju. Oba zavoda stopita pod upravo ministrstva prosvete. Nabavijo se najpreje vse srbske knjige in potem vse one knjige, ki se tičejo Črne gore. Državni muzej bode nabiral stvari, ki se nahajajo v Črni gori, bodisi prirodne, bodisi starine (osebno iz Dukle). V to svrhu je knez odredil 1000 gld. Državni bibliotekar je profesor Filip Kovačević.

Alfred Jensen, švedski pisatelj, je izdal prvi del knjige „Slavia“, ki je izšel v Stockholmu pri Albertu Bounieru. 1896. 8°. 403 str. Cena 4 gld. — Mož pozna vse jezike in literature slovanske ter je prehodil vse slovanske dežele. Prva knjiga govori o Rusiji: Na vratih Rusije, Petrograd in Moskva, Rusija široke volje. Na Dnjepru in Volgi. Ruska cerkev. Oblast tmine. Na stepi. Moderna umetnost in literatura. V hiši Turgenjeva in Tolstega. — Druga knjiga prvega dela ima to-le vsebino: Od Visle do Dunava. Propala Poljska. Slike iz Galicije. Ješče Poljska ni zginjula. Na Tatrach. Zlata Praga. Češka velika dela. Boj za Češko Umirajoči svet (Lužiški Srbi). — Drugi del izhaja sedaj v snopičih in bode obsegal ta-le poglavja: „Skozi železna vrata. Na obali Save. Pri Slovencih v Ljubljani in v Bledu. Beli Zagreb. Matica hrvatska. Strosmajerjev hram. Med muhamedovskimi Slovani. V Atenah južnih Slovanov. V Črni gori. V Srbiji. Velikosrbska sanjarstva. Na Balkanu. Ferdinand i Sofija. Bolgarska bodočnost“. — Knjiga je z mnogimi ilustracijami okrašena.

